

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
РОЛЬ ВІРУВАНЬ В УГОРСЬКІЙ НАРОДНІЙ ПОЕЗІЇ ЗАКАРПАТТЯ

Зан-Фабіан Панна Клара

Студентка IV-го курсу

Освітня програма «Середня освіта (Мова і література (угорська))»

Спеціальність 01 Освіта / Педагогіка 014 «Середня освіта (Мова і література угорська)»

Рівень вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № 96 / 02.10. 2023.

Науковий керівник:

Берегсасі Аніко Ференцівна,
зав. кафедри, доктор габілітований, професор

Завідувач кафедри

Берегсасі Аніко Ференцівна,
зав. кафедри, доктор габілітований, професор

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра філології

**Кваліфікаційна робота
РОЛЬ ВІРУВАНЬ В УГОРСЬКІЙ НАРОДНІЙ ПОЕЗІЇ ЗАКАРПАТТЯ**

Рівень вищої освіти: бакалавр

Виконавець: студентка IV -го курсу

Зан-Фабіан Панна Клара

Освітня програма «Середня освіта (Мова і література (угорська))»
Спеціальність 01 Освіта / Педагогіка 014 «Середня освіта (Мова і література угорська)»

Науковий керівник: **Берегсасі Аніко Ференцівна**,
зав. кафедри, доктор габлітований, професор

Рецензент: **Кейс Маргарета Юрїївна**,
кандидат наук, доцент

Берегове
2024

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Filológia Tanszék

**HIEDELEMLÉNYEK SZEREPE A KÁRPÁTALJAI MAGYAR
NÉPKÖLTÉSZETBEN**

Szakedolgozat

Készítette: Zán-Fábián Panna Klára

BA IV. évfolyamos magyar nyelv és irodalom
szakos hallgató

Témavezető: Dr. habil. Beregszászi Anikó,
tanszékvezető professzor

Recenzens: Dr. Kész Margit,
kandidátus, docens

3MICT

I. BEVEZETÉS	6
I. 1. A témaválasztás indoklása	6
I. 2. A kutatói cél megjelölése	6
II. A téma kutatástörténete.....	8
II. 1. A magyar hiedelemvilág és a mese kapcsolata.....	11
II. 2. A hiedelemmondák rendszerezési elvei.....	13
III. Természetfeletti (mágikus) erővel bíró személyek.....	16
III. 1. A Táltos	16
III. 2. A tudós kocsis.....	21
III. 3. A tudós pásztor	26
III. 4. A boszorkány	31
IV. Mitikus lények.....	39
IV. 1. A lidérc.....	39
IV. 2. A bolygólámpa	41
V. Az ezoterikus jelenségek és hatásuk a mai ember világcépére	44
V. 1. Az ezotéria mai térhódítása és feltételezhető okai.....	44
V. 2. Egy közismert beregvidéki „természetgyógyász”	46
V. 3. Egy népi gyógyító (öntő) tevékenysége napjainkban.....	52
VI. Összefoglalás.....	56
VII. Резюме.....	57
VIII. A felhasznált irodalom jegyzéke:	58

Tartalomjegyzék

I. ВСТУП	6
I. 1. Обґрунтування вибору теми дослідження	6
I. 2. Мета дослідження	6
II. Відомості з історії дослідження теми	8
II. 1. Взаємозв'язок між угорськими легендами і казками	11
II. 2. Принципи класифікації легенд	13
III. Особи з надприродними (магічними) здібностями	16
III. 1. Шестипалий	16
III. 2. Розумний візник	21
III. 3. Розумний пастух	26
III.4 Відьма	31
IV. Міфічні істоти	39
IV. 1. Привид	39
IV. 2. Планетарна лампа	41
V. Езотеричні явища та їхній вплив на світогляд сучасної людини	44
V. 1. Розповсюдження езотерики в наш час та ймовірні причини поширення.....	44
V. 2. Відомий березький «природний цілитель»	46
V. 3. Діяльність народного цілителя (знахаря) сьогодні	52
VI. Висновки	56
VII. Резюме	57
VIII. Список використаної літератури	58

I. BEVEZETÉS

I. 1. A témaválasztás indoklása

Köztudott tény, hogy szülőföldünkön az 1989-1990-es rendszerváltozást követően jelentősen felélénkült a néprajzi érdeklődés. Míg a korábbi évtizedekben néhány lelkiismeretes, a magyarság szellemi hagyományait minden lehetséges eszközzel menteni kívánó tanár – itt Bagu Balázs, Balla Teréz, Czébely Lajos, Füzesi Magda, P. Punykó Mária, Vári Fábián László – neveit említhetjük elsősorban – a legszükségesebb népköltészeti gyűjtések elvégzését, illetve kiegészítését tartotta fontosnak, a 90-es évektől kezdve az újonnan jelentkező, a fiatalabb nemzedékhez tartozó kutatók érdeklődése (Hutterer Éva, Kész Margit, Kovács Katalin, P. Lator Ilona, Varga Sándor, Varga Ibolya, Zubánics László) a prózai színhagyomány, a népszokások, a tárgyi néprajz más területeire is kiterjedt. S. Benedek András, Kárpátalja kultúrtörténetének kiváló ismerője e változás okait elsősorban „... a bővülő publikációs lehetőségek”¹-ben látja, s megállapítja, hogy „a kiindulópontot, a tájékozódási viszonyrendszert nyújtó és hozzáférhetővé lett szakirodalom gyarapodása a szervezeti-intézményi feltételek nélkül is élénkítette a néprajzi gyűjtő-leíró munkát.”² Amint az idézett tanulmányból is kiderül, a fiatalabb kutatók a népszokások költészetét, a népi gyógyászatot (Dr. Kész Margit), a gyermekkor költészetét és szokásait (Varga Ibolya, Hutterer Éva), a népi építészetet (Varga Sándor), a halottas népszokásokat (Kovács Katalin, P. Lator Ilona) kísérték kiemelt figyelemmel, azonban a hiedelmeknek, a néphit kutatásának csak elvétve szenteltek figyelmet. Munkájuk során Kész Margit és Varga Ibolya érintették ugyan a népszokásokhoz fűződő hiedelmeket, de kutatásuk fő iránya nem ezekre összpontosult. Zubánics László, aki a boszorkányság kérdésével több munkájában foglalkozik³, elsősorban általános szempontok felől közelíti meg a kérdést, viszont kárpátaljai adatokat – egyes levéltári hivatkozásoktól eltekintve – nem használ.

I. 2. A kutatói cél megjelölése

Jelen diplomamunka a fentebb leírt jelenségek mélyebb történelmi és társadalmi okainak feltárása végett született. Szakdolgozatomban – az ugocsai néprajzi terepgyakorlatokon gyűjtött viszonylag gazdag, hiedelmekhez kapcsolódó mondai anyagoktól is kedvet kapva

¹ S. Benedek András: Vissza a forráshoz. In.: S. Benedek András: Árvíz után, vízár előtt. Minerva Műhely, Budapest-Beregszász, 2001. 90. o.

² U.o.

³ Zubánics László: Boszorkányok pedig nincsenek? In.: Szem látta, szív bánta. Hatodik Síp – Mandátum Könyvkiadó, Budapest – Beregszász, 1996.

– arra a feladatra vállalkozom, hogy a különböző kárpátaljai vonatkozású forrásmunkákra és részben saját gyűjtéseimre alapozva felvázoljam szülőföldünk népi hitvilágának, azaz a *természetfeletti erővel bíró személyeinek és mitikus lényeknek* rendszerét. Fontos, hogy e két fogalmat a szakdolgozat érdemi részében elkülönítsük és alaposan körülírjuk, megmagyarázzuk, mert ezek a köztudatban gyakran összemosódnak. Az anyaggyűjtéshez felhasznált forrásművek tekintetében elsősorban kárpátaljai népmeséink⁴ különböző gyűjteményeire gondolok, amelyek – a sárkánytól, a táltos alakjától, a garabonciástól a lidércig – bőséggel tartalmaznak különböző hiedelemelemeket.

⁴ Penckóferné Punykó Mária: Tűzoltó nagy madár (Beregújfalusi népmesék és mondák). Hatodik Síp Alapítvány, 1993., Sándor László: Pallag Rózsa (Kárpát-Ukrajnai népmesék). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

II. A téma kutatástörténete

Míg a magyarság mitológiájáról⁵ írott azonos című műveikben Ipolyi Arnold és Kandra Kabos a magyar ősvallás rekonstruálására tettek kísérletet, Solymossy Sándor *A magyar ősi hitvilág-ról*⁶ írott tanulmányában már kimondja, hogy az egyetemes néprajz álláspontja e tekintetben megváltozott, így a 20. század első harmadának végén a korábban mitológiaként művelt tudományág a szellemi néprajz egy fejezetévé zsugorodott⁷. Solymossy, akárcsak Ipolyi Arnold és Kandra Kabos, jelentős figyelmet fordít a népi hitvilág keleti gyökereinek feltárására, ellenben munkájának érdemi részében a hitvilági alakok: a *táltos*, a *sárkány* és a *garabonciás* és a *boszorkány* megjelenési formáira és jellemzésére fekteti a fő hangsúlyt, s ugyanakkor rámutat a magyarság *táltosa* és a szibériai *sámán* közös gyökereire.

Az elmúlt négy-öt évtizedben a magyar néphit vizsgálatában a legjelentősebb előrelépésről Pócs Éva kutatásai tanúskodnak⁸, aki a témakörben a Pécsi Tudományegyetemen iskolát teremtett. Ennélfogva a magyarországi folkloristák körében a néphitkutatásnak valóságos divatja keletkezett. Pócs Éva követői közül én mindenképpen kiemelném Fejős Zoltán munkásságát, aki Észak-Magyarországon, a Cserhát egyik községében, Karancskeszin végzett alapos gyűjtő és rendszerező tevékenységet. Kutatásainak eredményeit Hiedelemrendszer, szöveg, közösség címmel egy két kötetes monográfiában jelentette meg a Múzsák Közművelődési Kiadó 1985-ben. Fejős Zoltán munkája, mint említettem, két részből áll. Az egyik a gyűjtött gazdag hiedelemanyagot, a másik pedig ennek az elemzését tartalmazza. Az elemzést tartalmazó részben a kutató számbaveszi azokat a körülményeket, tényezőket, amelyek a vizsgált településen a néphit alakulását és konzerválódását meghatározták. Ezt követően a hiedelemrendszer és a szövegek összefüggéseit, valamint azoknak a társadalomra vonatkozó hatásait tanulmányozza. A munka második része az Adattár, amely Karancskeszti néphitéből közel 1100 szöveget közöl, amely szövegek a vizsgált település idősebb lakóinak az 1970-es években jellemző néphitre vonatkozó tudásanyagát szemléltetik.

Feltétlenül említést kell tenni azokról a mese és mondagyűjteményekről, amelyek a mai Kárpátaljához viszonylagosan közeli tájegységek népköltési anyagait tartalmazzák.

⁵ Ipolyi Arnold: Magyar mythologia, Pest, 1854., Kandra Kabos: Magyar mitologia. Pest, 1897.

⁶ In.: A magyarság szellemi néprajza. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935. IV. köt. 340.o.

⁷ U.o.:340. o.

⁸ Cs. Pócs Éva: Zagyarékas néphite. Néprajzi Közlemények, IX. (3 – 4), Budapest, 1964.

Ilyen kiadványokként tartjuk számon Balassa Iván⁹, Dobos Ilona¹⁰ és Géczi Lajos¹¹ munkáit, amelyek anyagait a kutatók a Bodroghözben és Ung megye jelenleg Kelet-Szlovákiához tartozó területén gyűjtötték. Ezek hiedelem-anyagait áttekintve arra a következtetésre juthatunk, hogy rendkívül közel állnak az általam vizsgálandó kárpátaljai népköltészet hiedelmekkel foglalkozó rétegéhez. Éppen ezért szakdolgozatomban kitérek majd ezeknek a párhuzamoknak a hangsúlyozására.

Érdekes szempont lehet a téma megközelítésében a néprajzos szakterületen kívüli tudományágak, például a történettudomány által a régmúlt századok magyarságának szellemi örökségét tanulmányozó fejezeteinek vizsgálata. A kérdéssel többek között László Gyula, az európai hírű régész, *A honfoglaló magyar nép élete*¹² című monográfiájában foglalkozik. Érdekes belőle idézni egy gondolatot: „*Meséinknek az a csoportja, amelyik az égbenyúló fáról szól, szépen megőrizte azt a rétegeződést, amelyben könnyen ráismerhetünk az ég hét vagy kilenc rétegére. A családfő azonban kevés volt ahhoz, hogy ezekbe a rétegekbe eljusson, és ott harcolja ki családjának a jólétet. Ide olyan emberek kellett, akik tudták az igéket. Ezek voltak a táltosok, vagy más szóval sámánok. Kisebb erejük volt, de ugyancsak értettek a ráolvasáshoz és az ördögi énekléshez a nézők és a boszorkányok.*”¹³ A neves régész a fentebb leírtak folytatásaként arról győzi meg az olvasót, hogy az általa említett pogány papok a kereszténység felvétele után sem hagyták abba tevékenységüket. „*...számtalan írott bizonyíték mellett néphitünk is elevenen őrzi alakjukat, sőt ma is vannak nagyhírű javasok nálunk is, másutt is... Annak a békési Vatanak, aki „fejét megberetválván és hajából pogány módra három csimbókot eresztvén, elsőnek ajánlá magát a magyarok közül az ördögnek”, János nevű fiáról azt olvassuk, hogy táltosokat, nézőket és javasasszonyokat gyűjtött maga köré, s ezek „ördögi énekeket” zengettek az új hit ellen.*”¹⁴

A Szatmár megyei Luby Margit a két világháború közti időszakban kutatta szülőföldje népének hitvilágát. Bábaelte babona című munkáját 1936-ban fejezte be, s azt a néprajztudomány jeles kutatói is nagyra értékelték. A Helikon Kiadónál megjelent munka előszavát Dömötör Tekla írja. „Luby Margit könyvének nagy része hiedelem-közlés, más része monda, amit szórakoztatásul meséltek már a húszas-harmincas években is, nem hittek benne igazán. A legtöbb hiedelmet ismerték már a 15-16. században, pontosan

⁹ Balassa Iván: Karcsai mondák. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

¹⁰ Dobos Ilona: Bodroghkeresztúri mesék és mondák. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

¹¹ Géczi Lajos: Ungi népmesék és mondák. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

¹² László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Múzsák Közművelődési Könyvkiadó, Budapest, 1988.

¹³ U.o.: 383. o.

¹⁴ U.o.: 384.o.

ugyanolyan formában, ahogy az a két háború közt jelentkezett.. A Bábelelte babona hiteles könyv, olvasmányos, egy szemtanú beszámolója a letűnt világról.”¹⁵ A mi vizsgálati szempontunk tekintetében Luby Margit négy közismert hiedelemalakot jellemez alapos körültekintéssel: a *boszorkányt*, a *táltost*, a *tudós kocist* és a *lidércet*.

De szorosabban vett témánknál, helyesebben Kárpátaljánál maradva mondjuk el, hogy hasonló adatokat vidékünkön is rögzítettek az írott források, éspedig a XVII – XVIII. századi boszorkányperek jegyzőkönyvei. Ezek közül leginkább illik szakdolgozatom témakörébe az 1735-ben a munkácsi úriszék által vizsgált eset, amelyet Lehoczky Tivadar idéz a Bereg vármegye monographiája című munkájában.¹⁶ Eszerint Szabó Andrásné született Barsi Ilona, egy Ceglédről Beregbe vándorolt csavargó, férjétől elvált nőszemély önként vallotta, hogy kuruzslással keresi kenyerét, és férjétől azért tartózkodik, hogy mestersége hatásos maradjon. Azt is állította magáról, hogy a tudományt Istentől kapta még fogantatása pillanatában, s ennek jeleként arca bal felében foggal jött a világra, ennél fogva önmagát féltáltosnak nevezte. Továbbá eskü alatt vallotta, hogy még gyermekéveiben egy férfi és egy nő táltos őt Pápáról elvitték, majd a városon kívül lovaikkal a levegőbe emelkedtek, és Székesfehérvártól két mérföldnyire leszálltak. Itt lovaikat a fához kötötték, maguk pedig meztelenre vetkőzve a völgybe ereszkedtek, ahol bikákká változva egy teljes óráig viaskodtak. A táltosok megkötött lovai közül az egyik így szólította meg Ilonát: „*Ne félj attól, te fattyú, amit az égen láatsz, csak aludjál, nem bánt senki.*” Másfél óra elteltével a viaskodók leszálltak, emberi alakot öltöttek, aztán falatozni kezdtek, vizet ittak, majd Ilonkát a táltos hátára ültették, mert tudni akarták, hogy megüli-e a táltos lovat? De Ilonka félt a ló hátán egyedül, ezért magukhoz vették, s Vác felé elrepültek. Itt letették egy Borbély István nevű orvosnál, ahol három és fél évig szolgált. Megtanulta a gyógyfüvek tulajdonságait, járatos lett a kuruzslásban. Azt is elmondta, hogy Győr megyében egy Nyíl nevű faluban Papp Miskának is volt egy táltos lova. Ezt a lovat egyszer Ilonka megnézte az istállóban, s erre a ló felismerte, hogy ő is táltos, ezért megszólította: „*Miért nézesz rám olyan keservesen, jöjj be hozzám.*” Azt is elmondta, hogy Parádon egy lábatlan koldusnak is volt egy félszemű, féltáltos lova. A vallató bírák kérdésére Ilonka elmondja, hogy az egész és féltáltosok közt az a különbség, hogy az egész táltosok állandóan viaskodnak egymással, a féltáltosok pedig gyógyítással foglalkoznak, és nem rontanak meg soha senkit.

¹⁵ Dömötör Tekla: Előszó. In.: Luby Margit: Bábelelte babona. Helikon Kiadó, é. n. , 8. o.

¹⁶ Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye monographiája. Ungvár, 1881. II. k. 250. o.

Az 1980-as években, amikor a hidegháború évtizedei után az egykori szovjet társadalom is érezte már a közeledő politikai enyhülést, Ferenczy Imre, szegedi néprajztudósnak sikerült Kárpátalja magyarlakta településein hiedelemkutatást végezni. A gyűjtőút eredményeit egy tanulmányban tette közzé,¹⁷ amely a téma fiatalabb kutatóinak vezérfonala lehet a további gyűjtésekhez.

De feltétlenül szólni kell Penckóferné Punykó Mária beregújfalui mesegyűjteményéről, amelynek végén 102 hiedelemmondát, illetve hiedelemekkel tarkított történetet közöl a szerző. Ezek a szövegek kellőképpen reprezentálják a Beregvidék hiedelemköltészetét, s ugyanakkor összehasonlítással szolgálhatnak az újabban gyűjtött folklóranyag vizsgálatához.

II. 1. A magyar hiedelemvilág és a mese kapcsolata

Az etnológusok a hiedelmek körébe utalnak minden olyan vallási, vagy ahhoz sorolható képzetet, amely nem tartozik a hivatalosan elismert egyházak és vallási közösségek kanonizált hittételei közé. De Diószegi Vilmos szerint¹⁸ ezzel a fogalommal illetik az európai és a magyar parasztság rendszert nem alkotó vallásos képzeit, világfelfogását, társadalmi előírásait, tilalmait is. A „*Hiedelem*” szócikk szerzője a fogalom eredetét illetően hangsúlyozza: „*E paraszti hiedelmek többféle összetevőből jöttek létre. Egy részük régebbi pogány világképek maradványa, mások egyházi hittételekből torzultak hiedelemmé. Új hiedelmek is létrejönnek feltűnő, felindulást keltő jelenségek magyarázataként, pl. természeti katasztrófák vagy háborúk alkalmából, vagy olyan esetekben, amikor érthetetlen vagy kikerülhetetlen társadalmi eseményekkel találkoztak (ilyen volt pl. a tüzes inzellérről (mérnök) szóló, a 19. században létrejött hiedelem.*”¹⁹

A téma szakirodalmában gyakran találkozhatunk azzal a nézettel, hogy a primitív társadalmak idején még összeforrt a kultusz a mítosszal, a vallás a mese világával. Ugyancsak a mese és a hiedelem összeforrottságát hangsúlyozza Ortutay Gyula a népmeséről még 1935-ben írott tanulmányában.²⁰ Erdész Sándor mese- és mondakutató is hasonlóképpen látja a mesék és a hiedelmek kapcsolatát: „*...a mese-és hitvilág, különösen a magyar folklórban, állandó és kölcsönös hatással van egymásra. Érthető tehát, hogy a túlvilágról, a többrétegű világokról szóló elképzelések, továbbá a halál, ördög, kísértet,*

¹⁷ Ferenczy Imre: Táltosok, javasok, tudósok a Tiszaháti és a Felsőtisza néphitben. In.: Néprajzi dolgozatok, Szeged, 1980-1981. 313-336 o.

¹⁸ Magyar Néprajzi Lexikon, II. k. 544. o.

¹⁹ U. o.

²⁰ Ortutay Gyula: A nép művészete. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981. 63. o.

táptos, a természetfeletti erővel rendelkező hősök, a mágikus eljárások, az állattá változások, a halálból való életre kelés stb. mind a mesékben, mind a hiedelmekben azonos szemléletet, felfogást tükröz.”²¹Ebből egyenesen következik, hogy a hagyományos paraszti közösség tudatában a hiedelemmondák és a mesék nem választhatók szét abban a tekintetben, hogy a hallgatók azt elhiszik-e, vagy sem. Ugyanis a leghíresebb mesemondók hitték, hogy az általuk elmondott meséknek van egy bizonyos valóságalapja, a hiedelemtörténeteket pedig időhöz, helyhez és valós személyekhez kötve, tehát megtörtént eseményként adták elő. De hitt bennük a hallgatóság is, máskülönben hamar megszakadt volna a továbbadás fonala. Itt talán érdemes felidézni Ortutay híressé vált mesemondóját, Fedics Mihályt, aki a maga naiv módján magyarázta, hogy miért is kell a mesének igaznak lennie: „Mind igaz vót a mese az azelőtti néppel... Mind igazak vótak, amiket a régiek magyaráztak... Én is láttam ennekelőtte gyermek koromba a sárkányokat. Mikor jött valami terhes felleg, aztán a sárkányok meg sétáltak a felleg tetején, mikor jött a felleg, bevágódtak. Akkor osztán hozzáfogott nagy viharral esni...Még történt, hallottam a semjéni határba. Leesett a sárkány, hogy verekettek. De mostmán azt se látni sose. Még a fellegek se ojanok.”²² Beszélgetőtársának ezt a görcsös magyarázkodását Ortutay mély megértéssel közvetíti az olvasóhoz: „Látható ebből a szövegezésből, melyhez hasonlókat több ízben hallhattam tőle, mint hajlik át magyarázkodása konkrét, bizonyító példák, sőt személyi élmények, tapasztalatok felé, hasonlatosan ahhoz az öreg rétközi gazdához, aki fiának kétkedésétől, s előttem való szégyenkezésétől fölingerelten egyre-másra hozta elő azokat a tehénrontási, varázslási eseteket, javasok, tudók, boszorkányos vénasszonyok mesterkedéseit, melyeket maga is látott, átélt.”²³

A népköltészet kutatói gyakran hivatkoznak arra a tapasztalatból eredő megfigyelésre, hogy egyes mesetípusok mind a népmesék, mind a hiedelemmondák közé besorolhatók, hogy igen sok hiedelemben már eleve benne rejlik a mese lehetősége. Hogy ez valóban így van, ékesen bizonyítja Berze Nagy János mesekatalógusa, amely BN 335 és BN 367 jelöléssel tartalmazza *A megpatkolt boszorkány* és *Az elcserélt gyermek* című hiedelemmondákat. Több kutató szerint a mesék közé kell sorolni *A halott vőlegény* és az *Ördögszerető* történeteit, holott változataik között akad jó néhány, amely inkább hiedelemmondaként értelmezhető.

²¹ Erdész Sándor: A mese és a hiedelemvilág kapcsolata. In.: Magyar Néprajz V. k. Népköltészet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 80. o.

²² Fedics Mihály meséi. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel kíséri Ortutay Gyula. Az Egyetemi Magyarságtudományi Intézet kiadása, Budapest, 1940. 63. o.

²³ U.o.: 64. o.

Vannak azonban a mese és a hiedelemmonda viszonyában jól kirajzolódó különbségek is. Lényegesebb különbségnek látszik az a megfigyelés, hogy a mesében igen gyakran a világ vagy egy-egy város felbolygatott rendjének helyreállításáért (az elrabolt égitestek, királylányok visszaszerzése, a várost fenyegető sárkány elpusztítása stb.) folyik a hősök küzdelme, s a konfliktus megoldásával a rend helyre is áll. A mondában pedig rendszerint fordítva történnek az események, a monda ugyanis gyakran végződik megoldatlan helyzetek hátrahagyásával, vagy egyszerűen be sem fejeződik, vagy nyitva hagy valamilyen megoldatlan helyzetet.

II. 2. A hiedelemmondák rendszerezési elvei

A 19. század elejétől kezdve a prózai népköltészeti alkotásoknak hatalmas mennyisége gyűlt össze, amelynek tárolása és nyilvántartása már a múlt század elején egyre inkább sürgette a rendszerezést. Ugyanakkor a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok is megkívánták a felgyűlt hatalmas mondai anyag osztályozását, ehhez pedig a lehetőleg egységes szempontok kialakítását. A magyar hiedelemmondák rendszertanának egyik kiváló szakértője, Bihari Anna szerint mindenekelőtt a monda műfaji sajátosságaiból és alaktani sajátosságaiból kiindulva állapíthatók meg a megfelelő rendszerezési elvek. Ugyanakkor problematikusnak ítéli meg a mondai rendszerezést, mivel, mint írja: *„A típusá formálódás a folklóralkotás esztétikai kiteljesedése, ezt a szintet a két műfaj (mese és monda) különböző formában éri el. Míg a mese szüzséje kötött, s a variánsok genetikailag összetartozó csoportot építenek fel, a monda mindezen tulajdonságok híján van, s ha mindenáron a mesei típusok tulajdonságait kérjük számon az anyagon, csak nehezen rendszerezhető konglomerátumot látunk magunk előtt”*²⁴

A mondaanyag rendszerezésének elvi alapjait végül a legkülönbözőbb nemzeti és nemzetközi katalógustervezetek rögzítették, majd az 1950-es évek végétől kezdve a kérdés nemzetközi és hazai konferenciák napirendjére került. Végül a Budapesten 1953-ban megtartott nemzetközi mondakutató konferencián a szakemberek megállapították a legfőbb mondacsoportokat, s ezeket az egyes nemzeti katalógusok az adott ország hiedelemmonda-anyagának megfelelően módosították. A magyar mondakutatók a hazai mondaanyag sajátosságainak megfelelően a hiedelemmondák következő csoportosítására tettek javaslatot²⁵:

²⁴ Bihari Anna: A mondai típus fogalma. In.: Magyar Néprajz V. k. Népköltészet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 133. o.

²⁵ Uo.: 136. o.

- A) Sors, végzet, Előjelek
- B) Halál és Halottak
- C) Kísértet
- D) Szellemek vonulása
- E) Túlvilágjárás
- F) Természeti démonok
- G) Váltott gyerek
- J) Ördög
- K) Betegségdémonok
- L) Természetfeletti (mágikus) javakkal és erővel rendelkező emberek
 - 1. Boszorkány
 - 2. Tudós pásztor, tudós gulyás
 - 3. Tudós kocsis
 - 4. Gyógyító ember
 - 5. Néző
 - 6. Halottlátó
 - 7. Tudós bába
 - 8. Táltos
 - 9. garabonciás
 - 10. Egyéb tudományos emberek
- M. Mitikus állatok, növények
- N. Kincs
- O. Természetfeletti lények
 - 1. Lidérc
 - 2. Tüzes ember
 - 3. Bolygó mérnök
 - 4. Kisasszony
 - 5. Bányaszellem, bányatörpe
 - 6. Szépasszony
 - 7. Tündér
 - 8. Egyéb természetfeletti lények és erők.
- P. Mágikus tárgyak
- R. Tabu

Az itt felsorolt lehetséges hiedelemmonda-típusok természetesen a Kárpát-medence teljes magyarlakta területeire vonatkoznak. Olyan tájegység, amelynek szájhagyományában valamennyi típus kimutatható lenne, gyakorlatilag nem létezik, tehát kutatási területemen, Kárpátalján is a felsorolt hiedelemalakoknak legfeljebb a felével találkozhatunk.

III. Természetfeletti (mágikus) erővel bíró személyek

III. 1. A Táltos

Mivel a Táltos fogalmához elég sok és furcsa képzet társul, egyértelmű meghatározása a folkloristák számára is nehézségekbe ütközik. Népmeséinkben a Táltos (a Beregvidéken: Tátos) többnyire ló, amely rabságban sínylődik. A mesehőssel találkozva felismerik egymást, s ekkor a gebe megszólal, felkínálja segítségét. Izzó paraszat kér leendő gazdájától, amelytől visszatér az ereje, készen áll a feladatra. A táltosló repül, a lehetséges akadályok elhárítására jó tanáccsal szolgál, ellenségei által megölt gazdáját életre tudja kelteni. Az írott forrásokban azonban a Táltos ember, a kereszténység előtti pogányság papja, a sámán utóda. Az üldöztetés korában bujkál, kerüli a lakott területeket, táplálékul csak tejet és tejtermékeket hajlandó fogyasztani, szolgálataiért (gyógyítás, jóslás) pénzt nem fogad el. Ehhez képest a 19-20. századokban előkerült táltos-mondák hősei jelentős tartalmi és formai átalakuláson mentek keresztül. Itt is emberek, sihederkorú legénykék, akik ellenfeleiket várják, hogy megvívjanak velük „tüzeskerék” és „vaskerek”, „kék láng”, „veres láng”, „fehér bika” és „fekete bika” képiben, ebből következtethetően tehát az átváltozás tudományával is rendelkeznek. Győzelmük esetén, ha az emberek segítették őket küzdelmükben, kedvező időjárást, bő termést rendelnek a vidékre. Ellenkező esetben mostoha időjárás várható, jég verheti el a határt. Nagyjából ezek a Táltos jellemző sajátosságai, amelyek a népmesék, az írott emlékek, a boszorkányperek és a táltos-mondák alapján álltak össze, de nincs olyan népköltészeti forrás, amely mindezeket a jellemzőket egyszerre tartalmazná.

A Sándor László féle népmeseegyűjteményben²⁶ több meseszöveg is őrzi a táltos-lét motívumait, közülük kettő kimondottan a bikák viaskodásáról szól, s ezek egyike valóságos, *fabulat szerű*,²⁷ azaz teljes értékű táltos-monda. *A kilenc Kis Mikó* című mese cselekményében több értékes táltos-motívum épül egymásra. „ *De egy vén lú, az mán nagyon öreg vót, és nem is vót megkötvé, hanem az udvaron vót egy trágyadomb, mindig ott feküldözött. No, de a lú tátos vót. Űk azt magok se tudták, hogy a lú tátos. No, akkor osztán a fiúk útrakeltek, Mikót meg ott hagyták. Kimegyen, ott siránkozik az udvaron, odamegyen a lúhoz. De mán annyira összeesett az öreg lú, hogy alig-alig élt. Mikó ott simogassa. Azt mondja a lú:*

– *Minek sírsz, Mikó?*

²⁶ Sándor László: Pallag Rózsa (Kárpát-Ukrajnai magyar népmesék) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

²⁷ Von Sydov: Kategorien der Prosa-Volksdichtung. In: Selected Papers on Foklore. Copenhagen, 1948.

– *Hogyne sírnék, édes lovam, amikor a bátyáim elmentek a szép lovakon, nekem meg nincs, én nem tudtam elmenni. – Sose sírjál, Mikó, ne félj semmit! Még a te bátyáidat utoléred, pedig már három napja, hogy elmentek.*

– *Hát hogy érném utol, amikor lú nincsen?*

– *Ne törődj velem, gyere csak ide hozzám! Ott van a vederfán egy rossz kantár. Vedd le, oszt tedd rám. Meg itt van a bal fülemben egy kis skatulya. Vedd ki, csapd a földhöz!*

Földhöz csapja, kiugrik belőle kilenc órjás:

– *Mit parancsolsz, édes gazdám? – Azt parancsolom, hogy ezt a fiút olyan szépnek csináljátok, hogy a világon ettől szebb ne legyen. Én meg olyan lú legyek, hogy a világon nekem párom ne legyen.*

*Na, jól van. Ott vót egy kantár, fejibe csapták a kis lúnak, olyan paripa lett belőle, hogy a világon több nem vót.*²⁸

A meserészletben a táltos ló kezdetben gebe, mint népmeséinkben általában. Felismerve leendő gazdáját, megszólal emberi hangon. Itt azonban nem az izzó parazsat kéri, hanem egy *mágikus tárgyra*, a varázskantárra hívja fel gazdája figyelmét. Ritka eset, hogy a táltos lónak külön szolgálói vannak a skatulyából előugró óriások személyében. Ez a motívum minden bizonnyal a Táltos hatalmát jelképezi, aki, mint a cselekményből kiderül, képes a jövőbe látni. Figyelmezteti gazdáját, hogy a vénasszony (boszorkány) az életükre tör, így a fiúk fel tudnak készülni a merényletre. A táltos ló arra is figyelmezteti gazdáját, hogy repülés közben ne bámuljon a földre, mert amit ott észrevesz, azzal további konfliktushelyzetekbe kerülhet.

„– *Na azt mondja a kis lú –, most már menjünk, de ha te az én szavamat meg nem fogadod, vissza kell neked ide jönni. Most felrepülök a levegőbe veled, de a földre ne nézz, mer ha fogol valamit látni, oszt nekem szólsz, neked muszáj azér lemenni, mer a vénasszony mindent elkövet ellened. Úgy is vót, felrepült vele a levegőbe.*²⁹ Az idézett részletben a táltos ló repül, és óvni próbálja társát a fölösleges kalandoktól. A boszorkány végül felismeri, hogy nem a legény az ő valódi ellenfele. „– *Jaj, hát hogy lehet az, hogy el tudta vinni a madárt? – Hát itt azt mondja – a lú-tátos nagyobb ördög nálamnál – azt mondja.*”³⁰ A felismerés napjainkig élő motívuma a legkülönbözőbb rontástörténeteknek. Arról árulkodik, hogy az azonos típusú hiedelemalakok ténykedését egyfajta hatalmi hierarchia szabályozza.

²⁸ Sándor László, i.m. 70. o.

²⁹ Uo.:76. o.

³⁰ Uo.:78.o.

A gyűjtemény egy következő darabját úgy is olvashatjuk, mint egy valóságos táltosmondát.

„Eccer egy községbe, kinn a határba igen nagy felhő kerekedett. És vót ott egy öreg ember. Kapálgattak a mezőn. Elment hozzájuk, azt mondja:

– Micsoda nagy fekete felleg jön!

Azt mondják az emberek:

– Hát jön, mit tegyünk?

Azt mondja:

– Vegyetek villát és ásót, és gyertek haza, mert – azt mondja – meglássátok, abba a fellegbe olyan jég van, hogy a határotokat elveri mingyár!

És azt mondja:

– Gyertek ide a falu végire, az útra, mert jön egy nagy fekete bika, és az ha betör a falunkba, olyan jégverés lesz, hogy semmi se marad! De én válok egy nagy magyar bikának, és akkor én avval összedülök. Hogyha ű lesz erősebb, akkor segítetek, verjétek, hogy a falubul ki tudjuk verni, mer hogyha ű átjön a határunkba, akkor nem marad semmink. De ha én leszek erősebb, akkor ne nyúljatok hozzá!

Úgy is lett. Megjött a fekete bika. Összedültek a fehér bikával. De a fehér bika lett erősebb. Addig taszította a fekete bikát, míg át nem taszította a másik határba. És akkor ott elvert mindent a jég, úgyhogy ott semmi se maradt.”³¹

Íme, egy tipikus újkori táltos-monda! A Lehoczky által felidézett Barsi Ilonától már megtudtuk, hogy ez esetben egész táltosokról lehet szó, akik csak a viaskodásnak élnek. Itt azonban új fejlemény, hogy az alakot váltott táltosok a termés védelmében viaskodnak. Beszédes adalék a bikák színe is. A fehér a jó oldalán, a fekete – sorsszerűen – a gonosz oldalán áll. Hasonló jelenetet láthatott gyermeksege idején, amint az úriszék érdeklődésére elmesélte, a ceglédi Barsi Ilona is.

A szegényember fia meg a fekete és fehér bika című mese szintén a táltosok bikaként való küzdelmét idézi fel.

„Eccer valami nagy nyöszörgést, börgést hallanak. Azt mondja Miska bácsi:

– Hallod, te fiú? Itt valami bika jön bömbölve. Most végünk van, itt öl meg bennünket. Akkor oszt ahogy jön, egyszer csak mán megcsendesedett, de oszt megént csak kürtől annyira, hogy nem tudtak hova lenni. Végül fára másztak űk féltségekbe. Onnen látták, hogy a fekete bika egy fehér bikával összedült, verekedik. No, de a fehér bikát

³¹ Uo. 34. o.

legyőzte a nagy fekete. Mikor legyőzte, összetörte, összeesett a nagy fehér bika, a fekete meg elment. Mikor ezt látták, lejöttek a fáról, és elmentek oda, ahol látták azt a nagy viaskodást. Látják, hogy a nagy fehér bika össze van törve, csak nyögdéssel. Azt mondja a fiú:

– Miska bácsi, nem lehetne ezen a bikán segíteni? Csináljunk vele valamit, mer látja, mindjárt megdöglik.

Látja a fehér bika, hogy nagyon jószívű a fiú. Azt mondja:

– Hallod, öcsém, látom, hogy jószívű vagy: Ha te mán annyira szeretnél énrajtam segíteni, eridj csak amoda a bokorba, az alatt egy kis üvegben van egy kis víz. Hozd ide, és kenegessél meg engem azzal. Elment a fiú, kivette a bokorbul a vizet, és megmosogatta a fehér bikát.

– Na, édes fiam, ezért jótett helyébe jót várj! Tudod-é, fiam, hogy én is ember vagyok, csak én fehér bikának válottam, és az a fekete bika is ember?...³²

A szövegrészletben új elemként jelentkezik a népmesékből jól ismert *élet vize*, amelynek segítségével a táltos ló életre kelti gazdáját. Itt a táltosbika öngyógyításra használja a mágikus szert.

P. Punykó Mária beregújfalusi meséi közt is felleljük a táltos alakját, mégpedig új alakban, új képességekkel.

„Vót eccer egy öregasszony. Annak született egy kis fiúgyermeke. Amikor meglett, elment egy olyan nagy hegyhez, mint a salánki hegy. Hét esztendeig, hét szempillantásig mindig járta körül fele. Hét esztendeje, hét szempillantása mikor letőtt, elibe löközött egy kis aranykű. Ű abba belerugott, abbul lett egy hatlábú paripa.

– No, kedves gazdám – azt mondja –, ülj fel rám!

Felült.

– Hon menjek veled? A ződ fűvön vagy az égen?

– Ahogy te akarod.

A kis lú felreppent a levegőbe.

– Félsz, kedves gazdám?

– Nem félek, a pipámra gyújtok.

Akkor megint ugrott a lova, esett lefele a fiú.

– Félsz, kedves gazdám?

– Nem – azt mondja – a szeretőmre gondolok.

³² Uo. 12. o.

Tovább reppentek.

– *Meghallgatod, amit mondok most neked?*

– *Meg.*

– *Fogadd meg a szavamat, mert neked tűz, nekem füst. Ha megyünk a földön, amit látol, ne is gondold rá, hogy azt szeretnéd. Megértetted?*

– *Meg.*

Mennek, lássa az útszélen, ahogy mennek, van egy fél aranypatkó. A fiú nem szól semmit, gondolja magába:

– *Jaj, de szép aranypatkó! Azt mondja a kis lú:*

– *Kedves gazdám, ha kimondtad a szádbul, szállj le, vedd fel! Nekem tűz, neked füst.*”³³

A mese teljes szövegével megismerkedve olyan érzésünk támad, mintha a táltos ló alakjának ennél extrémebb, részletezőbb és árnyaltabb ábrázolásával egy népköltési mű keretein belül még nem találkoztunk volna. Már a mese kezdete is meglehetősen meglehetősen: a hegy hét esztendei kerülgetésének jelentése – bár mára elhomályosult – valamilyen mágikus cselekménysort sejtet, esetleg a Fehérlófiához hasonlóan a feladatra való készülődés szimbolikus kifejezése. Ennek eredménye lehet az „aranykű” felbukkanása, s még meglehetősen meglehetősen az „aranykű” hatlábú táltoslóvá változása. A táltos első kérdése, hogy „*a ződ fivőn vagy az égen?*” száguldjanak-e, eredeti és tömör fogalmazásra vall, ám ezt a stilisztikai hatást csak fokozza a veszélyekre való figyelmeztetés: „*Neked tűz, nekem füst*”. Az aranypatkó, az aranytoll és az aranyhajszál megtalálása újabb feladatokat jeleznek, melyek elől nem térhet ki a hős, de az is egyértelmű, hogy a táltosa nélkül semmire sem haladna velük. Ez a körülmény is jól igazolja, hogy „*...a táltosló és a táltosember képzet nem két különböző, egymástól elválasztó fogalom, hanem igen sokban szervesen összekapcsolódik. A táltos és a táltosló együttesen képes valamit végrehajtani, a mesei cselekményt végigjátszani.*”³⁴

Ferenczy Imre Tiszaháti gyűjtése idején³⁵ a táltossal kapcsolatos kérdéseire kielégítő választ szinte sehol nem kapott. A megkopott emlékezetből rendszerint csak ilyen magyarázatokra tellett: „*Lóra mondták, hogy olyan, mint a tatos*”; „*Beszélték a régiek, hogy tatos a vót Rákóczinak és Rózsa Sándornak. Ment, mint a szélvész. Gyönyörűséges paripa és nagyon okos. A szemiből kiolvasta gazdája gondolatát. Mára már csak a mesébe olvasni az ilyesmit;*” (Palló) „*Lovakra mondták, hogy tatos. Messziről megláccott,*

³³ Tüzoltó nagy madár (Beregújfalusi népmesék és mondák) Gyűjtötte és szerkesztette: Penckóferné Punykó Mária, Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász-Budapest, 1993. 39. o.

³⁴ Kriza Ildikó: A „táltos” a „táltosfiú” mesetípusban és e képzet hiedelemmondai vonatkozásai. In: Néprajzi közlemények, IX. k. 1. sz. 75. o.

³⁵ Ferenczy Imre: Táltosok, tudósok, javasok a Tiszaháti és a Felsőtisza néphitben. In: Néprajzi dolgozatok, Szeged, 1980-1981. 317. o.

hogy bájos állat, mer a szeme villogott, szőre csillogott. Remontráskodott, mint a betöretlen csikó, és csak a gazdájának vót kezes. Láttak ilyet az égen háborús időkbe. Ezt hallottam éltés emberektül;”(Sislóc) „Ha valaki nagyon habzsolva evett, hirtelen hajigálta be az ételt, arra mondták: Úgy eszel, mint a tátos;”(Nagybereg) „Szájjas fehérchselédre mondták, hogy felvág, mint a tátos;” „Beszéltek a rigiek a tátosrul. Vót olyan gyerek, hogy foggal született. Avval oszt nem bírtak, elment világgá. Gargoncás az ilyen, nyughatatlan;”(Kaszony) „Melegvérű lóra mondják, hogy olyan, minta tátos. De mondok magának valamit. Még gyerekkoromba emlegették az öregek, hogy utat, vizet (folyót) nem ismert az ilyen (ló). De az idegent nem állhatta.” (Vári)

Való igaz, hogy Ferecny Imre Kárpátalján gyűjtött adatai beleillenek az Északkeleti Felvidék egyébként gazdag táltos-hagyományába, de már csak töredékei az egykor fantáziadús hiedelemköltészetnek. Ha jobb esetben előkerül egy-egy ép motívum, már azt is értékelni kell.

III. 2. A tudós kocsis

A hagyományörző paraszti társadalom közös munkaalkalmi (tengerihántás, fonók, tollfosztó esték) még 50-60 esztendővel ezelőtt sem múlhattak el a mesemondók szereplése nélkül. Az emberek – egyéb szórakozás (rádió, tévé, internet stb.) híján – előre ráhangolódtak a sok érdekes történetre, amely a mesélők szájából elhangzott. Ilyenkor gyakran került szóba az ördöngös vagy szelídebben szólva a *tudós kocsis* alakja. Ezt Beregvidéken és Szatmárban egykor igen népszerű *babonakört*, ahogyan Luby Margit, első gyűjtője és kutatója meghatározta, tartalmi jegyei alapján akár a *boszorkányság* témakörébe is sorolhatnánk, azonban ellene szól, hogy „*határozottan mesterséghez kötött babonakör, s amellet hősai mindig férfiak, sohasem asszonyok. A köztudatba pedig beidegződött, hogy a boszorkányság asszonyi mesterség, ezért látszik helyénvalónak különválasztásuk.*”³⁶

A monda cselekménye röviden a következőképpen foglalható össze. Egy adott településen urasági kocsi megy keresztül. Az út építkezés mellett vezet, ahol a tetőn ácsok dolgoznak. Az egyik közülük tudományát szeretné fitogtatni társai előtt, ezért fogadást köt velük a kocsinak a tetőről való megállítására. Társai kezdetben hitetlenkednek, de a lovak az úton akaratuk ellenére kénytelenek megállni. A kocsis ilyenkor körbenéz, és megakad tekintete a tetőről gúnyosan szemlélődő ácson. Arra kéri, engedje tovább a lovait. Tudja,

³⁶ Luby Margit: Bábaelte babona. Helikon Kiadó, é. n., 66. o.

kihez beszél, de az ács csak nevet. A kocsis ekkor leszáll a bakról, az ülés alól elővesz egy kisbaltát, s azzal ráüt a kocsirúd végére. Erre az ács holtan fordul le a tetőről.

Ferenczy Imre kárpátaljai gyűjtőútján a mondát több változatban is rögzítette. Az Ungvár környéki Palló községben ekképpen:

„Valami templomot renováltak, a tornyot. Asszongya ott fenn az egyik mester a másiknak: – Figyeld meg, megállítom azt a lovat, amék ott jön az úton. Úgy is történt. A ló nem ment se jobbra, se balra. De a kocsis se akárki vót! Leszállt. Egy kúvel a rúdra ütött, és a mester, amék ott állt fent, csak lezuhant a toronybul.”³⁷

Ennek a mondának minden lényeges tartalmi eleme a helyén van, főleg információt nem tartalmaz. Más adatközlői azonban fontosnak tartják, hogy a mai hallgató számára felmerülő kérdéseket már az elbeszélés folyamatában megválaszolják.

Ugyancsak Ferenczy Imre jegyezte le szülőfalumban, Mezőváriban a monda alábbi változatát:

„Itt hallottam, Váriba egy bájos emberről. A nevire már nem emlékszek. Eccer gyarmatrul (Fehérgyarmat) jött hazafele a vásárbul szekérral. Egyik lova Kisarnál megdöglött, mégis hazahajtotta az udvarra. Ott bukott fel a ló...

Emlékszek még rá, hogy 50-60 évvel ezelőtt itt csak szalmával vótak fedve a házak. Az történt, hogy fedtek egy házat. Fent vót a mester és a segítések. A ház előtt meg jött az uraság a prádés lóval. A prádés kocsis hajtotta. Asszongya ott az egyik ember a másiknak:

– Figyelj ide. Megállítom azt a két lovat, hogy nem megy sehová!

– Hát az nem lehet! – mondja a másik.

De úgy lett.! Odaért a ló, megállott. Csak kapálóztak, rángatóztak. Na de a prádés kocsis is olyan tudákos vót. Odakiáltott annak az embernek. Tudta, hogy kihez szól:

– Ereszd tovább a lovam!

De a másik ember nem engedte, csak elkacagta magát. Erre a kocsis kihúzott az ülés alól egy baltát, odament a kocsirúd végihez, oszt ráütött vele. Abba a pillanatba lebukfencezett az az ember a háztetőről, szörnyethalt. A lovak azonnal elindultak, mer a kocsis vót a nagyobb tudományú.”³⁸

Ebben az elbeszélésben az adatközlő két különböző kocsismondát szerkesztett egybe. Az elsőben a hallgató akkor találkozik a természetfeletti hatalommal, amikor kiderül, hogy az ördögös kocsis a döglött lovat is képes hajtani, tehát – bármennyire hátborzongató – a halál fölött is hatalma van. A kocsisnak erre a képességére nemcsak

³⁷ Ferenczy Imre, u.o.: 326. o.

³⁸ Uo.: 327. o.

ebben az előadásban derül fény, ez a motívum Kárpátalja-szerte fel-felbukkan, hiszen eléggé mehökkentő ahhoz, hogy ne merüljön feledésbe.

A nagyapám (VFL) kéziratai közt szerepel egy 2010-ben keletkezett, forgolányi unokaöccsétől származó adat. Molnár, aki János gyerekkora óta ismerte a település hiedelemköltészetét, a *Tudós kocsis* mondájának következő változatát mesélte el:

„Apám mesélte, még gyerekek vótunk, hogy szógált Vácínál egy kocsis. Úgy emlegették, hogy Peti Józsi. Ez a Váci meg olyan hivatalnokféle vót Szöllősön, oda járt a megyeházba. Hivassa eccer a kocsis, hogy sürgősön menni kell. De amikor a Tiszához értek, a kompot lekésték. Bosszuson legyintett az úr, hogy most már vissza is fordulhatnak. De a kocsis erre azt mondja

– Na, hunnya csak be a szemit, oszt kapaszkodjon az úr!

Hogy mit mesterkedett, mit nem a kocsis, elég az hozzá, hogy hipp-hopp, ott vótak. Váci csak nézett, oszt a szemit dörzsölte, mer nem akarta hinni. Itt jött rá, hogy a kocsis nem tiszta. Elővette a bugyellárist, hogy kifizesse, közbe pedig azt mondja neki:

– Mehecc! Le is út, fel is út! Nekem ilyen szóga nem kell!

Az meg csak nevet:

– Hiszen ha tudná az úr, hogy már harmadik napja döglöttek ezek a lovak, ahhoz meg mit szólna? ”³⁹

Ugyancsak a „tudományos” kocsis Tiszán való csodás áthajtásáról számol be részletező pontossággal Dobos Ilona bodrogi adatközlője:

„Hát ahogy sorolta édesapám, minékünk gyerekeknek még a hajunk is az égnek állt, amikor mondotta el, hogy egyszer átmentek túl a Tiszára a nagyságos úrnak a testvéréhez vendégségbe, azt igen elkésztek, úgy éjfél lett, talán éjfél után kerültek a révbe, de a révész elaludt a túlsó parton, és a kiabálást nem hallotta. Mikor a kocsis megúnta, nagyon dühös lett, hát csak hátraszól:

– Naccságos úr...

Akkor csak közéje a lovaknak, azt akkor neki a víznek. A víz tetején hogy mentek, a négy lónak a patkója csak úgy szikrázott.

Hát ez igaz vót, ezt édesapámék nemcsak egyedül, de többen is mondták, azok az öregemberek, hetven, nyolcvan, de már nyolcvanöt éves emberek is sokat emlegetik, és állítják erősen, hogy ez szent igaz vót. ”⁴⁰

³⁹ Kézirat

⁴⁰ Dobos Ilona: Bodrogi mesék és mondák. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 330. o.

A tudós kocsis mondakörét értelmező folkloristák (László Gyula, Ferenczy Imre, Luby Margit) okvetlenül kiemelik a kocsisnak az ősi sámánkodásra visszautaló jellegzetességeit. De ezen túl elmondható, hogy a keresztény középkor idején felvirágzó boszorkányhiedelmekből is lényeges elemek, így pl. a kötés-oldás és az ördög-ló cimboraság emlékei is szépen konzerválódtak a történetekben. A hiedelem, mely szerint a ló az ördög szolgája, kimutatható egy Tiszaújlakon – 1967-ben – leírt hiedelemmesében.

„Vót Mátyfalván egy ember. A nevit nem mondom, mer’ a fiai még élnek, és nem szeretik, ha felemlegetik. De a te Eleked, meg a sógorasszonyod, Boris, ismerték. Ez, mielőtt megfele hótt, mer’ tudta előre, mikor fog meghalni, azt mondta, mer’ álmában megsúgták neki, azt mondta a feleséginek, meg a gyerekeinek, hogyha lehunyja a szemit, menjenek el a salánki hegyre és onnét hozzanak egy jó erős szádokpálcát (hársfa). Azt hegyezzék meg, és mielőtt betennék a koporsóba, fordítsák hasra, és azt a nyársat szúrják át a testin, mégpediglen a jobb lapockája alatt. De ameddig ezt meg nem teszik vele, addig ne is próbálják eltemetni. Jó’ van, meghallgatták, megígérték, de amikor csakugyan meghótt, már el is felejtették, hogy mire kérte űköt. Felravatalozták, ahogy dukál, vérrasztották, másnap temetni készültek. Csakhogy, amikor a pap elbúcsúztatta, teszik a koporsót a gyász kocsi-ra, mán indulna a menet, de a két lú meg se mozdul. A kocsis veszi az ostort, oszt’ avval nógatja a két lovat, de azok csak hátranéznek, mintha mondani akarnák, hogy ha megöli űköt, akkor se tesznek egy lépést se. Na má’ még! Ilyet meg ki látott? Erre hoznak még két lovat, azokat is befogják, de így se bírnak vele. Na, megállt a tudomány, a pap is csak a száját táccsa. Akkor oszt’ addig-addig tanakodtak, míg valaki azt nem tanácsolta, hogy fogják ki a lovakat, állítsanak a gyász kocsi elé két ökröt. És mit ad az Isten? Azok egy hapra, mintha csak üres szekeret húznának, megindultak a temető fele. Megvót a temetés, hazamentek, rendet raktak a házba, majd éccaka, úgy éjféltájba’ a padlásról erős dübögést hallanak. Lámpát gyújtottak, az egyik fiú felment a padra, de ott nem látott semmi különöst, így egy cseppet megnyugodtak. Csakhogy hajnal előtt az asszony arra ébredt, hogy a mejjit erősen nyomja valami. Na, másnap reggel oszt’ csak arra jutottak, hogy a halott lelke nem nyugodhatik. Másnap este, ahogy ilyenkor szokás, lisztet hintettek szét az ablakpárkányon, a spájzban, a konyhában, az asztalon, hogy majd abba hagy valamilyen jelet maga után. Megintcsak rettentő nagy zaj, felfordulás vót a házba egész éccaka, oszt’ amikor a nyomokat keresték, Uram-Teremtőm, madárnyomok helyett patanyomokat tanáltak a lisztbe. És így ment ez vagy három hétig, már teljesen végbe vótak, nem tudták, mit csináljanak, pedig tudták már, eszékbe jutott, hogy nem tették meg, amit az apjuk kért tüllük. Akkor oszt’ úgy sürvedéskor, amikor má’ nincs nagy mozgás a temetőbe’, kimentek a sírho’, kivájták a koporsót, és amikor

felbontották, hiszitek vagy nem, a halott hasra vót fordulva benne, és a teste még meleg vót. Az egyik fia fogta a nyársat, oszt átszúrta, ahogy életibe mondta, vagyishát kérte, a jobb lapockája alatt. És három hét után, mosmár elhitték, hogy vót még egy szíve, mer' valóságos meleg vér bugyogott a sebbül. Na. Hát ez olyan igaz vót, mint ahogy most itt ülök.”⁴¹

A mese hiedelemelemei közül ez alkalommal azt emelem ki, amelyik szakdolgozatom témáját közelebbről érinti, mégpedig a lovak lábának a gonosz szellem által való megkötését. Bár a mesélők soha nem szokták kiemelni (bizonyára azért, mert a hallgatóság tisztában van vele), a mesélésnél jelenlévők egyikének szájából már akkor elhangzott, hogy a ló ördög cimborája, ezért tudja rákényszeríteni az akaratát. Ugyanaz a helyzet ismétlődik meg tehát ebben a történetben is, amelyik a kocsismondák állandó és nélkülözhetetlen eleme, vagyis a lovak varázslattal való megállítása. Az ördögi hatalom ezzel bünteti az elhunyt szavukat szegő hozzátartozóit.

A tudós kocsis egyes motívumai gyakran felbukkannak a népmesékben is. Ezekben az esetekben azonban nem az áccsal kell bajlódnia, hanem kivételes képességeiről tesz bizonyosságot, mint *Az aranycsődör* című beregújfalusi mesében.

„– Isten hozott, kedves fiam! Mi járta vagy itt?

– Szógálatot keresek. – Éppen jó helyen jársz. Tizenhárom kocsisom van, épp a tizenharmadiknak kitőtt az ideje, jó lesz helyette.

– Király atyám, én nem kérek fizetést, csak van egy kis rossz lovam, az is hadd vóna a többi közt.

– Van zab elég, adjá neki!

De amikor a kis száraz lovat bevitte a többi közé, mingyá kezdtek azok a többi lovak hízni. De attul a kis lutul. A kis lú tudós vót. Eljött az esti gyertyafaszolás (gyertyavételezés). Ű nem megyen. Megyen tizenkettő, a tizenharmadik nem megyen. Kivette az arany fél patkót, kitette. Az neki úgy világított, mintha tizenkét gyertya égne.

Azt mondja a tizenegy:

– Halljátok, nézzétek má, mi ez? Az új kocsis nem vót gyertyafaszoláson, nagyobb világ van nála, mint nálunk.”⁴²

A kocsis-mondák bőséggel megtalálhatók – nagyjából ugyanazokban a formákban, azonos motívumokkal, mint a Beregvidéken – Géczi Lajos ung-megyei és Dobos Ilona bodrogkeresztúri meséinek és mondáinak gyűjteményeiben. Azt azonban feltétlenül szeretném megemlíteni, hogy a legutóbbi gyűjtésekben már találhatunk olyan változatokat

⁴¹ Elmondta Rozmán Terca, 80 éves korú bábaasszony. Vári Fábíán László gyűjtése

⁴² Penckóferné Punykó Mária, u.o.:40. o.

is, amelyekben a kocsis nem varázslattal győzi le ellenfelét, hanem sokkal valóságosabb, hihetőbb módját alkalmazza a móresre tanításnak. Mezőváriban a múlt század 90-es éveiben már ily módon adták elő a Tudós kocsis történetét:

„Te az én öregmet nem ösmerted, akkor még nem laktál itt, de az Sepának prádés kocsisa vót. Hát ű mesélte, még gyerekek vótunk, hogy Muzsalyba, a Hunyadi kastélyba... De ez még a csehek alatt lehetett... szógált egy kocsis – már a nevire nem emlékszek, pedig monda az apám –,hát az tudott ilyen dógokat. Eccer az, ahogy az uraságot Munkácsra vitte, a Veres kocsmánál – az ott van mingyár Gát után – a háztetőt lécelték éppen. Na, ahogy odaértek, a négy lú eccer csak megáll. Kiszól az úr a kocsibul:

– Mi a baj, János?

Igen, Jánosnak híjták!

– Tessék csak nyugodton lenni, naccságos úr, mingyár tovább megyünk.

Erre csak benyúlt a zsebibe, kivett egy vadonatúj patkószeget, azt rákötötte az ostor végén – tudod – arra a csapóra, amékkal csördíteni szoktak. Akkor oszt csak megsuhogtatta az ostort, a patkószeg meg kirepült, mint a golyó, oszt egyenesen az egyik ácsnak a szemibe. Az meg csak lefordult a tetőrül. Nem kellett már a lovaknak az ostor, megindultak azok szépen, úgy mentek, mint a madár.”⁴³

A patkószeg megjelenése, az ostor parittyaként való használata teljesen újszerű adalék a mondatípus cselekményében. A mesélők, mintha csak maguk is sokallanák a természetfeletti erő szerepeltetését, ezzel az ésszerű megoldással teszik elfogadhatóbbá, hihetőbbé a történetet. Nem kétséges, már maguk sem hisznek benne. Az ács praktikájára azonban nincs elfogadható magyarázatuk, ezért azt nem is erőltetik. S hogy a mezővári patkószőges változat nem az egyetlen a maga nemében, idézni szeretnék – végül – Luby Margit szatmári gyűjtéséből is egy realiztikus változatot:

„Köcsön Péternek is megállította egyszer egy tudományos ember a négy lovát. Cseppet sem ijedt meg Köcsön, mindjárt tudta, hogy valami rossz emberének a bosszúja ez. Kigombolta az ujjasát, leszakított a pitykés lajbiról egy pitykét, s azt rákötötte a suhogóra. A suhogót kicsapta, a pityke elrepült, és kivágta a rosszakarója bal szemét.”⁴⁴

III. 3. A tudós pásztor

A nyájokban legelő lábas jószágról a pásztorok gondoskodnak. Ahogyan különbözik a nyájfajták értéke, annak megfelelően alakult ki a velük foglalkozó pásztorok tekintélye is.

⁴³ Elmondta Kenyeres Sándor. Vári Fábián László gyűjtése.

⁴⁴ Luby Margit: Bábaelte babona. Helikon, é. n. 77. o.

A Kárpát-medence legtöbb vidékén a szarvasmarha-csordákat őrző gulyást tartották a legtöbbre. Az alföldi gulyások lóháton jártak, a bot mellett legfontosabb szerszámuk, s egyben fegyverük a karikás ostor volt. A rangsorban a gulyás után a ménesek őrzője, a csikós következett, aztán a juhász, végül pedig a legszegényebb réteget a disznópásztorok, a kondások képviselték. A nyájak őrzői ősi foglalkozásukat, a századok alatt felhalmozott hatalmas tapasztalatukat és szellemi kultúrájukat, olykor irracionális tudásanyagukat főként a családon belül hagyományozták. A Beregvidék síkságokban bővelkedő, erdős és hegyvidéki területei mindig is kiváló lehetőséget nyújtottak az állattartáshoz. A Szernye-mocsár környékén különösen sok szarvasmarhát és disznót tartottak, mert a táj természeti körülményei ehhez voltak a legalkalmasabbak.

Szépirodalmi forrásaink is megerősítik (Jókai Mór: Sárga rózsza, Arany János: A vén gulyás, A vén gulyás temetése stb.), hogy sok tehetséges tapasztalt pásztor vált híressé pusztán foglalkozása révén, mert ismerték és szerették a rájuk bízott nyáját, jól ismerték mesterségük hagyományait. Csokonai Vitéz Mihály a *Dorottya* című vígeposzban így beszél a tréfás kedvű pásztorról:

Mint a zöld Hortobágy' kövér mezejében
A tsintalan Betyár, ha a szél mentében
Süveg-motskot éget a szalmán vagy pipán,
Maga meg odébb áll gyalog vagy paripán;
Hijába hangitsál a' duda, furulya,
Összebög a marha, megszalad a gulya,
Tehén, üsző szalad egyre a tserénynek,
Van baja, van mérge a szegénylegénynek;

Csokonai Vitéz Mihály: Dorottya. III. könyv

A pásztorköltészet különösen népdalaink világában jeleskedett, de a hiedelemköltészet tekintetében is komolynak mondható szellemi kultúrát teremtett. Ezen a téren a feljegyzések és a különböző gyűjteményes források megemlítik a természetfeletti képességekkel rendelkező *tudós-pásztort*, aki a rendkívüli körülmények között is meg tudja őrizni a rábízott nyáját, és el tudja hárítani a nyájra leselkedő veszedelmeket. De ért a tudományos pásztor a nyáját ért rontó szándékú támadások elhárításához, valamint a vele ellenséges viszonyba került pásztor nyájának szétszalasztásához is. Minderről bőséges és szórakoztató anyaggal szolgálnak a témára vonatkozó hiedelemmondáink.

Luby Margit már a múlt század 40-es éveiben hangsúlyozta a pásztorhagyomány fontosságát, és sürgette mielőbbi összegyűjtését.⁴⁵ A régi pásztorélet emlékeit, mint Ferenczy Imre is szóvá tette, napjainkban egyre nehezebb gyűjteni, mert ha akad is adatközlő, az „*ma már a kívülállók modorában beszél, mert kevés a közvetlen élmény, s kevés az élményből fakadó elbeszélés.*”⁴⁶ Ezért bírnak különös fontossággal a már meglévő népköltési, pontosabban népmese- és mondagyűjtemények, de ugyanakkor a további gyűjtések lehetőségeiről sem szabad lemondani.

Ferenczy Imre az ungvári járás falvaiban sok érdekesnek mondható, tudós pásztorokról szóló hiedelmet talált. Egyik adatközlője Palló község egyik nevezetes pásztoráról a következő történetet mesélte:

„Apámtul hallottam. Lakott itt egy Leca nevű pásztor. Döglött a marha. Leca éccaka kimenta nyájho, és körülfüstölte. De mán kapta is magát, abba a pillanatba el kellett onnan szaladnia. Na, és ez a Leca kuruzsolt valamit a tarnóci temetőbe. Meglátták a csendőrök, és odamentek. De kuruzslás közbe nem vót szabad megszólalni. A csendőrök meg ráfogták a puskát, oszt hát csak megszólalt. Olyan majomforma embernek vált.”⁴⁷

A Csokonai-idézetből arról értesülünk, hogy a süvegmocsokkal megfüstölt marha széjjelszalad. Itt szeretném megemlíteni, hogy a pásztorhagyomány erre a célra a pipában égetett farkasszőrt is alkalmasnak tartja. A pallói esetben azonban a beteg csorda gyógyítása végett történt a füstölés, az adatközlő viszont nem említette, hogy mivel. Tény azonban, hogy a marhára dögöt küldő gonosz szellemeket nagyon zavarhatta a füst, mert a pásztornak menekülnie kellett, neki pedig azt is tudnia kellett, hogy kik elől.

A beregújfalusi anyag, a Tűzoltó nagy madár mondai részében olvashatunk egy történetet az újfalusi és az orosz marhapásztorok egy pásztorokutya miatt keletkezett vitájáról. Itt is pipára gyújt a tudós pásztor, amikor ellenfelét meg akarja büntetni.

„– Tudod, mit ér az a kutya? Az – azt mondja – felér énvelem is, teveled is, hiába adná' még egy hizott tehenet vagy egy hizott disznót is, még akkor se adnám azt a kutyát. – Hát nem adod vissza? Jól van, én nem veszekszek veled.

Megfordult az öregem, jött efele, és az egész jószág utána. Az orosz csorda. Úgy megcsinálta az öreg, olyan tudománya vót. Mikor meggyútotta a pipáját, végigfüstölte, és jött efele, és az egész jószág meg utána, átjött a Borzsán. Úgy sirt a csordás, az Orosziba való csordás:

⁴⁵ Luby Margit: Fogyó legelőkön. Budapest, 1942.

⁴⁶ Ferenczy Imre, u.o. : 330. o.

⁴⁷ Ferenczy Imre, id. m. 331. o.

– János bácsi, az Isten áldja meg – azt mondja – visszaadom a kutyát, maradjon a száz pengő is, nem bánom, csak a jószágomat adja vissza!

– Még – azt mondja – keves, mer rá fogol fizetni, nem fogod összeszedni az egész jószágodat...

– Adja vissza a jószágot neki, apám, ne bántsa űtet!

Úgy az öreg egyet fűjt, így csinált a két kezívee (széttártá a karját) , a jószág erre összefogózt, és akkor végig magának az erdőn keresztül, a nagy erdőn eement. ”⁴⁸

Ha a faluközösség tisztában van a pásztor természetfeletti képességeivel, igyekezík tőle szabadulni, akárcsak a tudós kocsistól a gazdája. Egyes mondáink azt teszik szóvá, hogy a „tudákos” pásztor olykor bosszúra vetemedík a falu népével szemben:

„Itt történt. Vót itt egy gulyás. A fűzesen járt a marha. Pásztort fogadtunk. Kiválasztottuk. De egy másik pásztor is ajánlkozott. De nem fogadtuk meg, mer tudákos ember vót. Utána az történt, hogy bosszúból éjjel elzavarta a marhát a legelőrűl, és arra Bereg megyébe fogdosták el a jószágot. Arra Vári, Halábor, Badaló felé szaladtak, de még Vásárosnaményba is fogtak el belőle. „Fekete kutya” zavarta neki az állatot. ”⁴⁹

A „fekete kutya” akár új hiedelemalak is lehet. Van még egy adatunk, amely szerint a tudománnyal bíró pásztor, ha nézeteltérése támadt valamelyík riválisával, s ezért ellenfele nyájában szándékosan kíván kárt okozni, szintén a mitikus kutyaalakot hívja segítségűl. Ennek módját Tiszabökényben mesélték Ferenczy Imrének.

„Ha a pásztor, egyik a másíkra haragudott, akkor „küldöttkutyát” uszított a nyájára. Elküldte a haragosához, és az a küldöttkutya valóságos pocsékolást végzett a jószág között. De vót olyan is, amék megtorolta. Ráküldték a kutyát, és az értett hozzá, hogy magához édesgesse. Enni adott neki, megsimogatta, utána visszaküldte. Saját gazdája jószágát szaggatta meg, rátámadt a gazdájára, összeharapdálta. ”⁵⁰

A küldöttkutya motívuma eléggé egyedi a kárpátaljai hiedelemköltészetben, e két adaton kívül más helyi forrásban való előfordulásával nem találkoztam. Az viszont tudható, hogy e mitikus lény köré a szélesebb pásztorhagyományban önálló mondakör szövődött. Észak-Kelet Magyarországon küldöttfarkasként, a nyugat-magyarországi területeken pedig csordásfarkas alakban fordul elő. A Néprajzi lexikon terjedelmes szócikkben ismerteti ezt a hiedelemalakot, s többek között ezt írja róla: „Általában valamilyen közösséggel szemben álló lény: tarthatták a szegény, mások nyájait megrabló

⁴⁸ Penckóferné Punykó Mária: Tűzoltó nagy madár. 258 – 259. o.

⁴⁹ Ferenczy Imre: 334. o.

⁵⁰ Uo.: 333. o.

*csordást éppúgy csordásfarkasnak, mint a faluközösségből félig-meddig kirekesztett kuruzslókat, tolvajláson rajtakapott szegénypásztorokat, a falu ellenszenves földesurát, vagy idegen nemzetiségű lakóját. A különösen vérengző farkasokat gyakran vélték farkasalakot öltött embernek.*⁵¹

Egy sislóci adatközlő emlékeiben a tudós pásztor alakja a következőképpen jelenik meg:

*„Sokat lehetett hallani régi idős emberektől, hogy vótak ezek a tudományos-pásztorok. A rosszakkal szövetkeztek. Megtörtént, hogy kínozták a gonoszok. Birkóztak, verekedtek. Belevágták a bokorba, ott kínozták, a nyáj meg szerteséjjel. Mikor jól összeverték, kiment belőle a gonosz. Akkor tudott a nyája után menni, hogy összeszedje.*⁵²

A fenti adat konkrét esetről ugyan nem tesz említést, ellenben lényeges tudnivalókat, nagyon fontos állításokat közöl a tudós pásztor alakjáról. Megtudjuk, hogy a „rosszakkal szövetkeztek” ők is, akár a rontó tevékenységet folytató boszorkányok. Megtudjuk, hogy gyakran kellett túrnie a gonoszok által való kínoztatást, velük olykor birkózni, verekednie kellett, miközben a nyáj ijedtében szerteszaladt. Kétségtelen, hogy a tudós pásztor sorsa ebben az egymással viaskodó táltosokéhoz hasonlítható, s ebből egyértelműen a hagyomány régi eredetére következtethetünk. De vajon mitől szalad széjjel ilyenkor a nyáj? Kenyeres Béla mezővári lakos szerint *„a jószág ilyenkor nemcsak megérzi, de lássa is a gonosz ördögököt, azér megy világgá. Az ember, ugyi, az nem képpes felfogni azokat a sok veszélyeket, de a jószág az más...”*⁵³ Egy másik mezővári adat ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítja.

„Vót a kösségbe egy csikós. Úgy hitták, Fehér Jóska. De nem vót a Fehér, hanem fekete, mint a guba. Mikor egy délután fele jöttek a Tiszáru a ménessel, a gáton kellett keresztülmenni. A lovak felhánták a farukat, hozzákezdték kalupba (galopba) menni. Ott szántottam a földön. Mondom neki:

– Na, Jóska bácsi! Ezeket nem fogja soha látni!

Azt mondja nekem:

– Nem lépi az át Várinak a szélit, mind vissza fog jönni!

*Úgy is vót. Pedig az a távolság vót vagy 6 - 7 km, amit kalupba megtettek. Csak vót neki valami tudománya! Később nem csikós, hanem csordás lett.*⁵⁴

Arra vonatkozó adatokat, hogy a lovak miért fordulhattak vissza a község határánál, nem találtam, azonban könnyen kikövetkeztethető, ha a sámán- és táltos-hit főszereplőinek

⁵¹ Nagy Ilona – Pócs Éva, Néprajzi lexikon I. k.531. o.

⁵² Ferenczy Imre: 332. o.

⁵³ Kenyeres Béla, sz.: 1939. Mezővári.

⁵⁴ Ferenczy Imre: 333. o.

közvetítői feladatára gondolunk. Valószínűleg azért, mert a településhatárról visszafordították őket a csikós, azaz a tudós pásztor segítő szellemei.

A pásztorkodás hiedelemköltészetében – ha nem is túl gyakran – találkozhatunk olyan történetekkel is, amikor a pásztor mások javainak megszerzésére szeretné felhasználni a tudományát. A közösség ezt a tevékenységet elítéli, és a mondák logikus cselekményépítése szerint meg is bünteti:

„Vót itt egy juhász. Ment Halmiba fáér a gazdájával. Halmi végin szolt a gazdájának, hogy álljanak meg, mert lát egy falkát, hogy ott legel.

Kifogták az ökröket. Ű odament a vasközszeghez, ami a jármot a rúdho fogja. Elővett egy nagy vasfazikat, hogy azt telifeji. Zürgette a vasszeget, és a tej úgy ment bele a fazikba, mintha a juhok fejte vóna.

Mikor meglátta a másik juhász, hogy a juhok bégetnek, és szaladgálnak, azt is látta, hogy a másik feji a vaspálcát. Odakiáltja neki: – Elég lesz mán, komám! De a juhász nem törődött vele, tele akarta fejni a fazikat. Megint kiáltott a másik juhász: – Elég lesz mán, komám! De ű még evvel se törődött.

Akkor fogta a kárvallott juhász a subáját: kifordította, leteritette és hozzáfogott a kampóval ütni. De evvel a juhászt ütötte, nem a bundát. A zürgetős juhász kínjába még a tejet is kirúgta a fazikbul. Pedig azt gondolta, hogy kifeji a tejet, mert a másiknak nincsen tudománya, oszt ű járt pórul.”⁵⁵

A fent leírt, minden részletében teljes és hibátlan hiedelemmonda juhásza úgy viselkedik, mintha maga lenne a jószág hasznára számot tartó boszorkány. És itt most szeretnék visszautalni a tudós pásztornak az Ungvár melletti Palló községből származó leírására, amelyben a tudós pásztor a táltos egyes tulajdonságait viseli magán. Ez a tény is azt bizonyítja, hogy a természetfeletti erővel bíró személyek tulajdonságai a hagyományt őrző közösség tudatában egymással keverednek.

III. 4. A boszorkány

A magyar néphitben a boszorkány elsősorban a mesék szereplője, vénséges, undorító szipirtyó, de alakja köré a mondaköltészetben is hatalmas, szinte kibogozhatatlan hiedelemkör szövődött. Ő eszeli ki a rendkívüli feladatokat, emberfeletti képességei által ő tör a mesehős életére, tudományát rendszerint mások ártalmára használja, mert csak ártani tud, tehát több tekintetben is egyezik az európai hagyomány megfelelő hiedelemalakjával.

⁵⁵ Uo.: 332. o.

A boszorkány azonban nemcsak hiedelemalak, hanem sokszor olyan valós személy, akit a közösség az egyház és a világi hatalom által tiltott kultuszok művelésében vétkesnek talál, s ezért sokszor kínhalállal kell pusztulnia. Szent István törvényeinek II. könyvében kimondja, hogy *„ha valami boszorkány találkozik, vigyék az bírák törvénye szerint az egyház eleibe és bízzák a papra, hogy böjtöltesse és oktassa hitben; böjtölés után pedig menjen haza. Ha másodízben találtatik azon vétkekben, alázza meg magát ismét böjtöléssel; annakutána a templom kulcsával keresztforma bélyeg süttetvén mellére, homlokára és válla közzé, menjen haza. Ha pedig harmadízben, adják bírák kezére.”*⁵⁶

István királyunk törvényei még viszonylag emberségesek voltak, de későbbi századokban, pontosabban a XV. sz. végétől a XVIII. század utolsó évtizedéig zajlottak egyházi vagy világi hatóságok előtt a Mózes törvényeire hivatkozó⁵⁷ peres eljárások, melyeket a boszorkánysággal vádolt személy már nem úszhatott meg ilyen enyhe büntetéssel. Lehoczky Tivadar több XVIII. századi boszorkányper jegyzőkönyvét lapozta végig, s felsorolta a boszorkánykodás valamivel enyhébb változatának, a bűbájosságnak a legkülönbözőbb megjelenési formáit: *„A bűbájossághoz különösen a kuruzslás, varázsolás, igézés, szemmelverés, rá- és kiolvasás, íralás, kenés, fürdőzés, füstölés, megkötés vagy megrontás, rálehelés, megköpés, öntés, ráüzenés stb. tartoznak.”*⁵⁸ A monográfus arra való hivatkozással, hogy *„a kuruzslások még a jelenben is divatoznak az emberek közt – úgy véli, hogy –, nem lesz érdektelen azokat kuriózumképpen itt elötvüntetni.”*⁵⁹ Lehoczky ezért a történeti peranyagokból a boszorkányságnak több Bereg-megyei – számára is meglehetősen – esetét sorolja fel. Ezeknek a praktikáknak egy része növényi készítményekkel, gyógyítási céllal végzett kuruzslás, más részük betegségek, járványok elhárítására történt mágikus művelet, egy kisebb hányaduk pedig kimondottan ártó szándékú rontás. Kuriózumnak ezek közül inkább a betegségekkel szembeni megelőző mágikus intézkedések számítanak. A régi, babonák között nevelkedő emberek hite szerint a különböző kórok, ragályok bizonyos, kimondottan ezért felelős természetfeletti személyektől származnak. *„A betegséget, ragályt s egyéb veszélyt és vihart, melyeket szintén megtestesültnek képzelnek maguknak – így az 1831-i kolerát vaskos, feldagadt koldusnak képzelik, ki hátán két patkó alakú jegyet hord, az 1710-i dögvészt (pestis) nyomorult, félénk, felvisító gyermeknek, az 1739-idögvészt sovány, vérszomjas asszonynak,*

⁵⁶ Magyar Törvénytár, I. k. 35. o.

⁵⁷ „És akár férfi, akár asszony, hogyha igéző vagy jövendőmondó lesz köztük, halállal lakoljanak!” (5. Móz. 13: 9 – 10.)

⁵⁸ Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye. Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Könyvkiadó, Budapest – Beregszász, 1996. 315. o.

⁵⁹ Uo. 317. o.

s az 1854. évi éhséget és inséget sorvadásban sínylő, fakó kinézésű koldusnak stb., azzal vélik elijeszteni s elfordítani a helységtől, hogy kitömött vázakat állítanak fel az utakhoz vagy a helység négy szélére, azokat tengerikenyérrel és egy bögrébe főtt étellel látván el, nyakába tarisznyát akasztanak. Az ily bábnak azután komolyan a szívére kötik, hogy az érkező vést kergesse el a határról, ne engedje betérni.⁶⁰

A néprajztudomány ma *betegségdémonoknak* nevezi ezeket a szimbolikus alakokat, melyekkel ma már nem találkozunk. De Pálóczi Horváth Lajosnak még 1940-ben, a Néprajzi Múzeum által szervezett Bereg-megyei gyűjtőúton volt alkalma a *kolerával* ilyen közvetett módon való találkozásra. Egy Noszály nevű gulácsi méhész mesélte neki:

„Megyek én eccer Beregszászbul Macsolára fele szekerral, hát csak ott kucorog az út szélén ekkis cigán'kölyök. – Micsinász itt, cigán'purdé? – mondom neki – Megvesz az isten hidege. Erre eekezd rimánkodni, hogy vegyen fee, vegyen fee, vigyem ee Macsolára. Na üjj fee! – mondom neki. Ojjan lovaim vótak akkor nekem, akár a tátos, de ahogy a cigán'purdé felült a szekerre, hát ne aggy Isten, nem bírtak elindulni. A niégy lú osztán úgy erőködtek, hogy csakúgy szakatt rulluk a tajtiék. Na viégre (j)elindultak. De mire Macsolára iértünk, hát mind a niégy lú összerogyott. Mi az Isten csudájátul vagy te ijen nehiéz? – mondom a cigán'gyereknek. – De amér eehozott a szekeren azt mondja –, magának mekkegyelmezek. Azzal úgy eetűnt, mintha a föld nyelte vón el. Hát másnap mán húsz embert kiterítettek Macsolán. De én niékem nem lett semmi bajom.”⁶¹

Ebben a *betegségdémont* megszemélyesítő mondában is a természetfeletti erővel kell szembesülnünk, bár a „cigán'purdé” látszólag semmit sem tesz azon kívül, hogy viteti magát. Arra, hogy gonosz hatalmakat szolgál, csak rendkívüli súlyából következtethetünk, ettől tajtékanak, majd rognak össze a jóltáplált, „tátos”-szerű lovak. Hogy a tisztátalan lelket rejtő testnek mekkora súlya van, azt egy Tiszaújlakon gyűjtött hiedelemmonda is igazolja.

„Az urammal történt e még legény korába. Ű mesélte, elmondta nem is eccer, de Ű addig nem hitt ezekben a babonaságokba, hogy udvarlásbul ment hazafele. De éjféln már rég elmúlt, vót má tán fél kettő is. Osztt eccer csak a Németiné sarkánál, a temető felől jön, de egyenest hozzá fele egy szép nagy liba. Úgy nyútogatta a nyakát, úgy beszélgetett neki, mintha csak azt akarta vón mondani, hogy: Vegyél fel. Azt mondja az én Lacim, hogy még körbe is nézett, hogyhát honnen jöhetett ez, vajon kié? De nem vót az egész Vásártéren egy lélek se, hát felvette, hogy hazaviszi, majd csak meghajja másnap, ki keresi. De ahogy viszi, még csak a zsidó temetőig érkezett elmenni, érzi Ű, hogy valahogy igen nehéz az a liba.

⁶⁰ Uo. 317. o.

⁶¹ Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára. EA 3940.

Vajon mi történhetett úvele – azt mondja –, hogy ennyire nem bír? De – gondolja – más csak nem fog ki rajta, neki azt hazáig bírni kell. De alig lépett vagy huszat, érzi ű, hogy mingyár megszakad. Osztt az Egri Józsi háza előtt csak le kellett neki tenni. Akkor csak egy nagy kacagást hall, és a liba más el is tűnt a szeme elől. Na, mondjátok meg, mi lehetett ez? Én azt mondom, csak valami boszorkány. Képes vót magát hazacipeltetni.”⁶²

A boszorkány legfontosabb jellemzője a természetfeletti képesség és a rosszindulat, amellyel szemben csak táltosok, jó tündérek, varázseszközök, segítőkész epizódhősök megfelelő tudásával lehet védekezni. Luby Margit felteszi a kérdést: Hogyan lesz valaki boszorkánnyá? A gyűjtő ennek két feltételét ismerteti.

„Először három próbát kell kiállnia. Ezeket csak az ördög segítségével állhatja ki, s az elfogadott segítség ellenértéke a lélek. Később fel kell áldoznia még egy lelket a családjából a gonosznak, esetleg azt testileg nyomorékká változtatnia. Elmaradhatnak ezek a feltételek, ha valaki halálos ágyán fekvő boszorkánnyal kezet fog, s ezzel „tudvatlan” attól a tudományt átveszi.”⁶³

A boszorkány alakja köré szerveződött hiedelemrendszer „történetei”, ha csak nem valamely népmesébe ágyazódva találkozunk velük, manapság már ritkán produkálnak olyan kerek mondai változatokat, mint a táltos, vagy akár a tudós kocsis. Többször csak állatok vagy személyek rontását, a rontás elhárítását idéző mondai kezdeményekkel, töredékekkel találkozunk, amelyekben meglehetősen ritka az újnak mondható tartalmi elem. A korábbi évtizedek népköltési gyűjteményei azonban bővelkednek a boszorkányság legkülönbözőbb mondatípusaiban.

Vannak szövegeink, amelyek a természetfeletti képességek, a *tudományszerzés* kísérleteiről szólnak, s ugyanakkor elmondják, hogy az éjféli keresztúton való kegyetlen próbákat a „jelölt” nem képes kiállni. Ha elég erős a szíve, és mégis kiállja a kígyók, békák, ördögök támadását, a végén meg kell tagadnia az Istent: *„Nem hiszem az Istent, csak a babos fazekat!”* Ettől azonban megretten, és így kiált: *„Sz...k a babos fazekatokba!”⁶⁴* A témakör más mondái a boszorkány „munka közben” való leleplezéséről szólnak. Itt jórészt a boszorkány alakváltoztatásának különböző eseteivel találkozhatunk, de a mondatípus tartalmi elemei közül az állatalakban ténykedő boszorkány megbüntetésére irányul a nagyobb figyelem. Ennek, mint utóbb kiderül, az emberré visszaváltozott boszorkány testén is nyoma marad. Jusson eszünkbe AranyJános Vörös

⁶² Tiszaújlak, 1969. Elmondta Moha Lászlóné, sz. : 1905. Vári Fábán László kézirat

⁶³ Lubi Margit: Bábaelte babona. 42. o.

⁶⁴ Magyar Néprajzi Lexikon, I. k. 348. o.

Rébék című balladájának ez a két sora: Pörge Dani varjút lőtt, s Rebi néni leesett. De számos más példát is vehetünk. Lubi Margit közli a következő meghökkentő esetet:

„Volt Matolcson egy özvegyasszony. Két gyermeke közül az egyiket meg akarta rontani. A jányt alkalmasabbnak találta, mert annak a szoknyája eltakarja a lábát, nem látszik ki alóla az ördög patája.

Igen, de a fiú kihallgatta, mit tervez az anyja a testvére ellen, s mikor a jányt kiküldték a zöldségesbe, a fiú is vele ment, s a baltával mindig elvágta az útra kúszó szederin szárát, így az nem sebezhetette meg a jány lábát, nem folytathott vére.

Mire bementek, nagy jajgatásba' volt az anyjuk: – Jaj, fiam, a lábam vágta kettenketté!”⁶⁵

Itt kell megemlíteni, hogy a boszorkányok olykor a forgószelet használják közlekedésre, azzal vitetik magukat. Ilyenkor – tartja a néphit – kést kell a forgószelet közepébe hajítani. Aki megtette már, azt állítja, hogy a forgószelet távoztával a kés eltűnik ugyan, de hogy célba talált, azt a helyszínen maradó vértócsa bizonyítja. Sokan meggyőzően állítják, hogy a visszaváltozott boszorkány otthon ágynak esik, mert a kés ott maradt a testében.

A kárpátaljai hiedelemköltészet mai ismereteink szerint a rontás témakörében hozott létre gazdagnak mondható mondaanyagot. Ezek a történetek többnyire nem sorolhatók típusokba. Ennek oka, hogy úgy a haszonállat, mint az ember megrontása esetenként különbözőek.

Varga Ibolya írja:

„A tehén megrontására számos jel utalhat: elapad a jószág teje, fejés közben nyugtalan. Egy gazda mesélte: Vót egy tehenünk, az Istennek se akart bejönni az udvarra, megállt a kapuba, mint egy cövek. Az se jobbra, se balra. Hiába hajtottam én vesszővel, meg veres korpával is vártam, nem használt az semmit. Hát elmondtam a csikósnak, kérdeztem, mit csináljak? Azt mondta, oda van a rontás elásva, ahon áll a tehén. Még azt is mondta, ha a tehén csapkod a farkával, hétrét görnyedezik, meg rúg fejéskor, akko biztos meg van rontva. Vegyed a vasvillát, oszt szurkáld a hidlásba. Abba szúrod, aki megrontotta.”⁶⁶

Forgolányban 2010-ben nagyapám (VFL) egyik beszélgetőtársától ezt hallotta:

„Ha valakinek rossz a szeme, csak ránéz a tehenre, és már a tehén este kevesebb tejet

⁶⁵ Lubi Margit, 45. o.

⁶⁶ Varga Ibolya: Babonák és hiedelmek Szalókán. In: Szem látta, szív bánta. Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok. Hatodik Síp – Mandátum, Budapest – Beregszász, 1996. 200. o.

ad. Néhány éve nagyon jó tehénként sikerült vennem, borjú kora óta neveltük, 26 liter tejet adott. Hát persze, úgy ő (a jelen lévő feleségére mutat), mint én eldicsekedtük. Volt gonosz ember, aki ezt megirigyelte, hogy nekem annyit ad a tehén, másnap már nem adott csak a felét, harmadik nap annyit se, végül már csak rúgott, tejet csak vérest adott és akkor most parasztosan fogom mondani: már csak húgyott szart, ha menni kellett hozzá közel, hogy fejni. Már szét tette a lábát, felgörcnyedt, púposodott a háta. Nem tudtunk vele mit csinálni. Bármit, hááát a kuruzslás mindig érdekelt, azért is tudok erről beszélgetni. Mentem jószokhoz, öreghez, hogy mit kell tenni, mondták, hogy a láncot odaverni, meg megverni vele a tehenet, meg satöbbi. Változott annyit, hogy nem úgy csinálta, de nem jött vissza a tej. Mentünk aztán... Bálinthoz voltunk előbb, azut mentem Péterfalvára az ismerőshöz, akiről tudták, hogy az is kuruzsló, az volt az apja is. És eljött, na, sóskanalat, ezt-azt ott valamit macsikolt (babrált), hóbukolt, nem lehetett bemenni hozzá. Visszajött a tehénbe a fele tej. De nem a tehénnek adta a sót, hanem ott valamit körberajzolt vele, valamit csinált, csak tudom, hogy nem lehetett behozni a kanalat, annak a sóval, meg amivel csinálta, ott kellett maradni.... Na, de nem jött vissza tehénbe csak a fele tej. Aztán mondták nekem, hogy van attú erősebb. Van egy nagy boszorkány Paládon, és elmentem ahhoz. Az el is jött, de olyan erős volt az, aki kivette a tehénből a tejet, hogy nem bírtak vele. Hát, a boszor.. úgyhogy a boszorkányság létezik mai napig, ez nálunk már tapasztalatban van...''⁶⁷

Mezőváriban gyakran emlegettek egy gecsei tudákost, az öreg Mikecz Endrét, akit sokszor hívtak a jószág miatt. „Ismert is az a környéken mindenkit, akiről sejtették, hogy a jószág rontásával foglalkozik. Némelyiket meg is fenyegette: – Hallod, öcsém, ha még eccer a kezem alá vájkálsz, nagyon megbánod! Az nagyon egy rendes elvű ember vót. Megmondta ű, hogy a jószágot nem lehet megrontani, csak a helyet, ahun meg van kötve. Ilyenkor az a legjobb, ha más helyre viszik.”⁶⁸

Van azonban hiedelemmondáinknak egy olyan rétege is, amelyek ördögös alakja talán nem is természetfeletti erejével, inkább szemfényvesztéssel és egyéb praktikákkal teszi lóvá az embereket, vagy ámítja el közönségét. Már Ferenczy Imre is felfigyelt egy egyedülálló, nem túl gazdag mondakörre, amelyet az ugozsai Tiszahát falvainak népe a forgolányi Fiskális alakja köré szőtt. Valódi nevét már el is feledték annak a hajdani ügyvédnek, akit környezete ördögösnek tartott, pedig felemlegetett dolgai szerint csak képzett, a szemfényvesztéshez is értő, jó humorú ember lehetett. Egy régi péterfalvai gyűjtésben így maradt fenn az alakja:

⁶⁷ Forgolány, 2010. Elmondta Molnár János, sz.: 1954.

⁶⁸ Mezővári, 2011. Elmondta: Kenyeres Béla, sz.: 1939.

„A fiskális... Hát apám még legényember vót. És az a Fiskális összeszedte a legényeket, suhancokat, és azt mondta, hogy gyertek el málét fejteni. Mindenkinek adott egy vékát, tudod ez a véka régen... és akkor azt mondta, hogyha megfejtitek, telefejtitek máléval, akkor megkapjátok a bért, de nagy jutalmat akart nekijek adni. Hajnalig fejtettek, nem győzték telefejteni a vékát, máléval, szemes máléval. És amikor már kezdett pitymallani, virradni kifele, akkor aztán: – Na fiúk, gyertek, nézzétek meg, hogy mit dógoztatok az éjjel. A nyárikonyhába fejtettek, vagy olyan kamara félének mondták azt régen, és alatta pince vót. Lementek és félig volt a pince szemes máléval, annyit fejtettek. Na, osztán megvendégelte őket, meg fizetett is valamit, csak egész éjszaka nem győztek egy vékával, na, hát az huszonöt kila. Ördögös vót. És azt mondta: – Na, fiúk, amiér’ ennyit fejtettetek, mutatok nektek egy trükköt. Na, gyertek el vasárnap, mikor mennek a templomba fele, gyertek el és azt mondja há’ így megállunk a kapuba. Ők előttük kellett elmenni, hát harmadik ház a templomtól. Ott lakott, hát apósommal szembe. Mónár Béla, Molnár Kálmán és ő lakott ott. És akkor nagy ködöt csinált, és ahogy a az asszonyok meg a lányok, a fiatal lányok mentek, húzták térdig a ruhát, húzták fejebb. Húzzák, húzzák, s már derekig felhúzták a ruhát, mert aszitték, hogy vízbe mennek, hogy ne ázzon e. Ammeg csak ködöt csinált, és ezek meg mindent láttak oldalról. Meg volt neki volt egy olyan könyv, varázskönyv. Kinyitotta a könyvet, és azt mondta: – Na, akartok ördögösséget tanulni? Akarunk. És aki fordított egy lapot, az egy nagy pofont kapott. Fordított még egyet, még egy pofont kapott. És látod, ezek a fiatal fiúk nem merték nyitni. Nem mertek hozzányúlni, mer’ azt mondta, hogy ebbe van a tudomány. Na, ha akartok tudományt, akkor vegyétek elő és forgassátok. S aztat úgy temették el, elibek, mert régen ilyen nagy palánkos kerítés vót deszkából, és a mellé, és egy olyan hosszú kő, hát, mint, mint egy fél asztal, hát, meg még, mint egy asztal hossza és ilyen széles. Azon üldögéltünk mi is, sokáig ott.”⁶⁹

A Fiskális viselt dolgai közül Ferenczy kiemeli azt a történetet, amely szerint a Fiskális egy ízben választási malacokat vitt a tiszaujlaki vásárba, s azokat ott jó pénzért mind eladta. Közben figyelmeztette a vevőit, hogy a malacokkal ne menjenek a vízre, de mivel az újdonsült malactulajdonosok közül többen is a Tiszán túl laktak, csak át kellett menni a komppal a folyón. A malacok azonban a víz közelében egyszeriben szalmacsutakokká váltak. A forgolányi Molnár János ehhez a történethez is mondott néhány kiegészítő adatot.

„Hát, ha valakinek segíteni kellett ilyen peres ügyekbe, őhöz fordultak, de ezek nagyon régi időkbe visszamenő dolgok. Meg olyan különleges embernek számolódott, hogy a

⁶⁹ Péterfalva, 2011. Elmondta: Molnár Károly, sz.:1945.

hobbijának...hát szóval van közmondás, hogy okos ember és bolond között hajszál a különbség. Nahát ottan egy hajszál választotta el a normális embertől. Ő a saját hülyeségeinek élt. Őneki hamarabb jutott odébb a tudomány, mint másoknak, és ő ezzel visszaélt.

Hát a legnagyobb szenzációnak számított, amit mindig édesapáméktól hallottam, ő még gyerek volt, hogy tengert csinált kijövetre a templom elé. Aztán összehívta a gyerekeket, a fiatalokat... Na, ez érdekes még! Mondta nekik a meséket a régi, elszabadult csikókrul, pejgókrul, tüzes lovakrul, hogy kimentek legeltetni, és mindig volt egy pej deres, aki megszökött éjjelenként és visszajött aztán, a hátán egy lovassal, és összeterelte egy kupába, egy csomóba az ő lovait, és akkor, mint egy szélvihar, a pej megint csak eltűnt. Minden reggel hazahajcsák, minden jószág megvan, csak a pej deres nem. Az meg már az álba be van kötve.

Hát, ilyen lovasokat hordott, és tűzként, gömbvillámként lovalta a mezőket. Aztán olyan dolgok, igen, ezeket, akik őrizték kint a jószágot éjjelente, álomba borította. Ha kihajtották a derest is, az őrzője biztos, hogy akkor éjjel elaludt. És volt, hogy már nap sütött rá, pacsirta csiripelt, őtet még a barázdából akkor is kelteni kellett.

Aztán meg fejtették neki a málét, és annyira el tudta szórakoztatni, hogy egy véka, hát az mai 2-3 vedérnek felel meg, hogy... nem bírtak megfejteni egy vékával. Hát gyerekek addig nem mehetek haza, vagy fiúk vagy lányok, míg ez teli nem lesz. És akkora fifikus volt, hogy ott már megteltek a zsákok, azok csak hordták befelé a málét, ezek csak fejtettek, ő csak mesélt. És majd hajnali három felé: – Na gyertek – azt mondja – lássuk, hogy mit dolgoztatok? Hát lefejtette az egész kukoricát a lyukas vékán keresztül. Annyira meg tudta őket babonázni vagy ámítani, hogy azok nem vették észre, hogy csak fejtenek, fejtenek és a véka nem telik meg. Hát ilyen legenda...

Ja, igen. Megtette azt is hogy megszervezett nekik egy fonót, vagy egy dörzsölőt a fiatalságnak. Akkor azt is képes volt, hogy zenét nagyon kevesen állítottak elő, ő tudott megszervezni, hogy citeráltak nekik. Akkor kidörzsölte velük az egész szösz, áttörette, átdolgoztatta a kendert. Szórakoztatta, foglalkoztatta őket, és... az is őneki volt, hogy a hizókat elvitte eladni, és hát az is, asziszem az újlaki vásártéren történt. Eladta a nagy hizókat, és mire az emberek indultak, öntött ki a Tisza, elkezdtek kapálózni meg vakarózni, hogy árvíz satöbbi, futozgáltak, aztán püff, eltűntek a disznók, nem vótak meg, mer csak szalmacsutakok voltak a szekeren...⁷⁰

⁷⁰ Forgolány, 2010. Elmondta: Molnár János, sz.: 1954.

IV. Mitikus lények

Míg a természetfeletti, mágikus erővel bíró személyek valós emberek, akik a közösség figyelmének fókuszában állnak, a mitikus lények kitalált alakok, a hiedelemköltészet másod vagy harmadrendű szereplői, akik nem minden esetben állnak az emberrel ellenséges viszonyban. A *lidérc* segítheti az embert, a vele összefüggő *bolygólámpa* tévútra vezetheti, a *házikígyó* akár a ház őrző szellemeként is értelmezhető, a *küldött farkas* vagy *küldött kutya* pedig a nyáját tizedeli.

IV. 1. A lidérc

A magyar népi hitvilág természetfeletti lényei közül talán a *lidérc* az, amelynek leírására a legtöbb adatanyagot találjuk. Alakja ismerős az egész magyar nyelvterületen, de a szomszédos népek folklórájában is megtalálható. Pócs Éva szerint a lidérc „*Tulajdonképpen több, egymástól bizonyos fokig megkülönböztethető és területileg is elkülönülő lény gyűjtőfogalma, amelyek azonban egy vagy több ismérvük révén összefüggenek egymással.*”⁷¹

A lidérc megjelenési formái általában a következők:

1. Olyan *csirke*, amely a fekete tyúk (jérce) első tojásából származhat, ha valaki azt hajlandó a hóna alatt kikeltetni. A *lidérchiedelem* az Alföldön a legelterjedtebb, a Dunántúlon *mit-mitkének* mondják, de az ugoicsai Tiszáton is *mit-mit madárként* emlegetik. Egyes vidékeken úgy tudják, hogy a tojást a trágyadomb melegében kell kikeltetni. Az apró ördögszerű lény gazdájával él mint szeretője. Úgy tartják, ha a gazdája nő, a lidérc éjszakánként férfivé változik és viszont. Gazdája rendszerint a kebelén hordja, éjszaka pedig gazdája mellére ül, *nyomja*. Ezt nevezik *lidércnyomásnak*.

2. Megjelenhet *apró emberke* alakjában is, afféle segítő-ártó mitikus lényként. Göcsejben *földi ördögnek* nevezik, kocsisok, vadászok segítőtársa.

3. *Ördögszerető* és egyúttal fényjelenség, *lidérccláng*. E két megjelenési forma néha egymástól függetlenül, de többnyire összeolvadva létezett, s *ludérc*, *ludvérc*, *ördög* néven emlegették. A Dunántúlon tüzes petrencerúd, ostor, néha madár, amely repülés közben tüzet szór, a földre szállva viszont emberalakot ölt, férfيهhez nő, nőhöz férfi alakjában jön. Mindenütt ismert az a hit, hogy megjelenési formáitól függetlenül mondogatja: „Kedves gazdám, mit-mit-mit?” A kívánság elhangzását követően gazdája

⁷¹ Magyar Néprajzi Lexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. III. k., 452. o.

kérését teljesíti. A házakba kéményen át, de a kulcslyukon keresztül is képes bejutni, távozáskor tüzet szór, vagy lepiszkítja a ház falát.

A beregújfalusi népmesékben, helyesebben a gyűjtemény mondai részében Marinka Bertalan történeteiben jönnek elő a lidérc alakjához köthető motívumok. A párbeszédszerűen leírt szöveg az adatközlő bizonytalan ismeretei miatt zavarosnak hat, de így is jól elkülöníthetők benne a lidérc-mondakör elemei:

„És akkor kezdte apám beszélni, hogy vót olyan emberek – azt mondja -, hogy betettek egy szilkébe... olyan cserepszilke vót ez, amibe az asszonyok a tejet szokták – azt mondja az apám – egy ember, ezt má nem tudom, hogy tojást? Nem, a tojást a ganiéjba bevájják. Betette – apám mondta – hogy igen, egy biékát, igen, meg egy csuszót... Abba a cserepcsuporba. És ű akkor aztat lefedte, hogy ne tudjon kijönni És akkor bevájta a – az erdőbe tetszett járni valamikor? – és a keresztúton van az a hangyacsomó, az a boglya, abba bevájta. Kilenc napig és kilenc éccaka ott kellett állni annak a cserepcsupornak. Mikor – azt mondja – kilenc nap múlva elment utána, kivájta, akkor kiugrott onniét az a biéka, nem a biéka, hanem egy olyan fertelmes, és akkor azt mondta, hogy:

– Én a tiéd vagyok! Amit csak akarsz, arra használsz!

Egy gereblye vót abba a csuporba, meg egy villa. Abbul a szilkébül. S apám nevezte: amék asszony tetszett neki, avval a gereblyiévee meghúzta, az ment utána. Annak muszáj vót vele lakni. A villával améket megdöfte, az örök ámenre otthagya... ”⁷²

Bár az elbeszélés a szerelmi rontás ismert motívumait variálja, illetve azt adja elő, hogyan lehet szerelmi varázsszerhez (gereblye és villa) jutni, egyúttal a lidérc-mondakör egyes elemeit is magába foglalja. Ezek: a tojás elvájása a ganéba, a szilkéből kiugró békából lett szörnyecske, amint felkínálja szolgálatait. A történet további részében aztán részletesen is elmondja a lidérc keletkezéstörténetét:

„És a tojást pedig bevájják a ganiéjba, az melegszik, na és kilenc napig, hát má hogy kimondjam, menni kell annak az illetőnek pisilni. És akkor tessiék, abbul lett egy izié. Egy olyan ördög. Lidércnek nevezték ezelőtt. És akkor az a lidérc kezdte: – Mit parancsolsz, kedves gazdám?

L. I. – De még azt is mondtad, hogy kilenc nap után, kilenc iéccaka után ha kibírja azt az ijedtséget, amit ű fog vele csinálni, akkor űneki marad.

M. B. – Igen. Hogyha pedig nem bírja ki, akkor ű elmegy magának örökre.

⁷² Tüzoltó nagy madár, 238. o.

L. I. – *Csunyáknak változott. Én hallottam ezt má más öregektől is.*

M. B. – *Hát csinálták ezt azelőtt az emberek, és utána pedig, má osztánig ha nem tudott neki munkát adni, mer az minden percen kérte: „Mit-mit-mit?”, minden fél percen kérte: „Mit-mit-mit?” Úgy hogyha nem tudott neki munkát adni, mikor má eendezte magát, s akkor azt mondta neki, mán ezt apám mondta, hogy: – Eridj, hozzá nekem a Borzsárú szitávaa vizet. És akkor ű eement örökre magának.”⁷³*

Ugocsában a lidérc a fekete jérce első vagy kilencedik tojásából keletkezhet. Ha valaki nem akarja hóna alatt kikeltetni, a tojást háttal a szomszéd házának állva át kell dobni a tetőn. Ha mégis kikeltette, csirkeszerű, mégis ördögös lény jelenik meg előtte, amely rögtön felteszi az ismerős kérdést: „Kedves gazdám, mit-mit-mit?” Sorra teljesíti gazdája kívánságait, nem ismer lehetlent, de allandó kérdéseivel előbb-utóbb agyára megy a gazdájának, ha nem tanul meg együtt élni a lidérccel. Hogy a lidérc és gazdája szerelmi viszonyban lennének, ezt a motívumot az ugocsai adatközlők nem ismerik.

Említettük, hogy a lidérc alakja a szomszédos népek hiedelemmondái között is él. Lehoczky a beregvidéki ruszinok hiedelemvilágáról szólva feljegyezte, hogy *„Az orosz pór nagyon hisz a lidércben, melyet majd vérszopó vámpírnak, majd oly természetfeletti állatnak képzeli, mely a legszűkebb nyíláson át is benyomulhat; azt is hiszi, hogy a gömbölyű kis tyúktojásból, ha az a hónalj alatt kiköltetnék, lidérc szülemének. A házat érő csapásokat szintúgy ily lidérccnek tulajdonítja, mint azt, ha jól folynak dolgai; azért szokták az oly emberről, ki gyarapodik, mondani, hogy lidérce van...”*⁷⁴

IV. 2. A bolygólámpa

A *bolygólámpa*, amint egyes értelmezések mutatják, kétségkívül összefüggésben áll a *lidérccel*, amely megjelenési formáiban kísérőjelenségként gyakran jelen van a fény, a tűz. A bolygólámpa tehát tulajdonképpen nem más, mint a *lidércfény*, amely gyakran temetőkből, még gyakrabban mocsaras területek fölött szokott megjelenni, többnyire éjszaka. A temetőkből való megjelenést egyes természetmagyarázók a földben lebomló, foszfort tartalmazó csontokból felszínre jutott gázok lángra lobbanásával, a mocsári lidércfényeket pedig az ugyancsak meggyulladt metángázzal magyarázzák. Ha azonban a fellobbant gáz hosszabb ideig világít, esetleg enyhébb szél hatására el indul valamerre, *bolygólámpa*, *bolygófény* keletkezik, amely az éjszakai vándort elvezeti a helyes útról.

⁷³ Uo.: 239. o.

⁷⁴ Lehoczky Tivadar: Bereg megye. Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 1996. 231. o.

Azok az emberek, akik életük során látni vélték ilyet, vagy hallották, akár egy közeli hozzátartozó kellemetlen élménybeszámolóját, elképedve állnak a jelenség előtt. A forgolányi Molnár-család egyik idősebb férfitagja mesélte a *bolygólámpával* való személyes találkozását.

„Vót, hogy a traktorral éccaka is szántottunk, mer ugyi a normát csak meg kellett csinálni, oszt amikor egy-két óra tájba befejeztem a szántást, elindultam haza, de a láncost ott hagytam, mer gyalog hamarabb hazaértem. Egyszer csak látom, hogy úgy 40 – 50 méterre előttem, mint egy ember, olyan magason, egy lámpa megy előttem. Tisztára olyan vót, mintha valakinek a feje lett vón, még pont úgy mozgott is járás közbe. Kiáltok én utána: – Hé, várjon meg, én is arrafele megyek! Meg is állt az egy kevés ideig, akkor ide-oda mozgott, mintha egyik lábáról a másikra állna, de azut csak megindult, én meg igyekeztem utána. Vitt az éngem árkon-bokron át, emlékszek, a Vájás árkán is, még szerencse, hogy alig vót benne víz, oszt egyszer csak a Tisza állított meg. De a lámpa meg eltűnt. Akkor én körbenézek, hát Hetenyi alatt vótam. A kutyaiskoláját, hát hogy kerültem én ide? Hát akkor oszt elindultam, mer onnen már tudtam az utat. Már világosodott, ahogy az udvarra felértem. Édesapám már a jószág körül vót, oszt mondom neki, hogy jártam. – Te fiú – azt mondja – téged a bolygólámpa csalt el, máskor fordulj el, ha meglátod, nem szabad menni utána.”⁷⁵

Róheim Géza, a hírneves magyar etnológus a mitikus alakok sorában a bolygólámpát, az ő szóhasználatára szerint a *lámpás kísértetet* is leírta. Az általa 1925-ben közölt hiedelemmonda tartalmazza a kísértet elrettentéseként alkalmazott káromkodás-motívumot. *„Jött haza éjjel a kocsis, és a határnál meglátta a lámpás kísértetet. Ahogy ő ment, úgy ment az is előtte. Mikor a fordulóhoz értek, a kocsis azt mondta: „No, lámpás, az apádnak azt a cifra szentségit, most gyere, ha bírsz!” Hát már ott is volt mellette a lámpás a bakon, és úgy kísérte hazáig.”⁷⁶*

A bolygólámpás – mint Pócs Éva írja – megkülönböztetendő az egyébként lidércnek nevezett természetfeletti lényektől. Legjellemzőbb tulajdonsága, hogy éjjel hol itt, hol amott fellobbanó vagy folyamatosan, bolyongó, táncoló lángként az éjjel közlekedőket akadályozza (ráül a vállukra, kocsijukra), kergeti, kíséri őket. Nem lehet őt utolérni, rossz útra, leginkább mocsárba csalogatja az őt követőket.⁷⁷ A bolygólámpa képzelete az egész magyar nyelvterületen ismert és elterjedt volt valaha, ám a mondakör

⁷⁵ Forgolány, 1969. Elmondta Molnár Elemér, sz.: 1932. Vári Fábán László jegyzete.

⁷⁶ Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások. Atheneum, Budapest, 1925. 87. o.

⁷⁷ Magyar Néprajzi Lexikon, 3. k. 454. o.

mára erősen megkopott, kárpátaljai adatainak gyűjtése szinte reménytelen. A Tűzoltó nagymadár című gyűjteményben két adatközlő is beszél róla, ám ezeken erősen érződik a bizonytalanság és a más hiedelmekkel való keveredés ténye.

„– Vót ezelőtt ez a, bolygólámpásoknak mondták. Mentem kifele anyámékná, má fiatalasszony vótam, és ott, ahon Szoka lakik, üres vót még az a hely. És látom én, hogy állnak ott, nézik. Nahát, mit néznek? Látom én, hogy ilyen ni, valami kis piros cikázik. Egyik le, másik fee. Mondom: – Hajjátok, mi ez? Azt mondják, hogyhát bolygólámpás.”⁷⁸

⁷⁸ Tűzoltó nagy madár, 301. o.

V. Az ezoterikus jelenségek és hatásuk a mai ember világméretére

V. 1. Az ezotéria mai térhódítása és feltételezhető okai

Az senki előtt sem lehet kétséges, hogy a fentebb ismertetett természetfeletti erővel bíró személyekben és mitikus lényekben való hiedelmek ma már kiveszőfélben vannak. Táltosokról, tudós kocsisokról, pásztorokról, lidércekről manapság többnyire csak a XIX - XX. század évtizedeiben gyűjtött mesékben és hiedelemmondákban, valamint a velük foglalkozó gazdag szakirodalomban olvashatunk, így világméret alakító hatásokról sem beszélhetünk már. Ami azonban az egykori hiedelemkultuszról makacsul tovább él és virágzik, az a rontás és a levételi praktikák elképzelhetetlenül széles skálán történő, néha szembetűnően terjedő gyakorlása. Ezt semmiképpen nem hagyhatjuk figyelmen kívül, ezen a ponton már elkezdhetünk akár a sajtónyelv által ezoterikusnak nevezett jelenségek világméret-alakító hatásával is foglalkozni.

Az ezotéria manapság olyannyira terjedőben van, hogy már az írott és az elektronikus médiumok adta lehetőségeket is ki tudja használni a társadalom hiszékenyebb rétegeinek befolyásolására. A legkülönbözőbb megyei napilapok oldalain szinte naponta találkozunk Nagyija és társai hirdetéseivel, melyeket a „vállalkozók” „pácienseik” valós vagy kreált (mert ellenőrizhetetlen) köszönetnyilvánító leveleivel vagy más jellegű visszaigazolásaival támasztanak alá. Felfoghatatlan, hogy a XXI. század első harmadában, a műszaki civilizáció és a társadalmi haladás jelenlegi fejlettségi szintje mellett – egészségügyi és családi problémáikra – emberek tízezrei még mindig a sötét természetfeletti erőktől várják a segítséget.

Erre a jelenségre Kárpátalja múltbeli elmaradottsága és a hegyvidéki ruszinság vallási és köztudottan babonás életvitele sem adhat elegendő magyarázatot, hiszen a magyarországi kereskedelmi médiumok is ontják magukból az úgynevezett „extraszenszek” műsorait, melyek egyetlen célja az erre fogékony nézők sötétségben tartása és főképpen a pénzcsalás. De az írott sajtóban is megjelenik a téma, akár a leghétköznapibb utcai tevékenységek révén. A Magyar Idők egyik újságírója a múlt század '90-es éveiben szóvá tette, hogy már Budapest népesebb parkolóhelyein is feltűnnek és eredménnyel tevékenykednek az efféle ügyeskedők. *„Amikor a sofőr kiszáll, és elindul az automata felé, ha akarja, ha nem, nyomába szegődik az önkéntes, jellemzően negyvenes-ötvenes női parkolássegítő, és szóba elegyedek vele... A beszélgetés egyértelmű célja valami aprópénzhez vagy cigarettához jutás, de a parkolás elősegítésén kívül más titkos*

praktikákat is ismernek: a tenyérjósítás, rontáslevétel, áldásközvetítés és másokra küldött enyhe átok a leggyakoribb a felkínált repertoárban. S mindez jutányos áron, pár száz forintért. Talán egymásnak adják át a titkot, talán a hely szelleme sugallja nekik e boszorkányos praktikák ajánlgatását. Számomra legbosszantóbb tevékenységük a váratlanul kitépett hajjal történő rontáslevétel. Az ember nem figyel oda, és a kíméletlen jósnők egy pillanat alatt megfosztják néhány hajszálától. Ezeket valahogy összezsomózzák, és már meg is van a szerencse.”⁷⁹ Az újságíró, miután akarata ellenére így belebotlott a témába, a jelenség okait és további társadalmi kiterjedését, valamint hatásait fejtegetve rámutat, hogy van a jósszakmának olyan rétege is, amelyik „a felső tízezer igényeit elégíti ki, ám az ezobiznisz munkásainak nagy többsége az átlagpolgárokat célozza meg, akárcsak a bulvárlapok horoszkópjai.”⁸⁰ A gondolkodó ember többnyire értetlenül szemléli az ezoterikus tevékenységek iránt mutatkozó, meglehetősen széles társadalmi fogadókészséget, s eljut egy merész felismerésig, mely szerint

„...a hazai – sőt egész Kelet-Európát érintő – 1990 utáni ezotériarobbanás mesterségesen szított jelenség volt. Az utóvédharcokat folytató diktatúra ördögi terve a történelmi egyházak térnyerésének megakadályozására. Ha így történt, a titkos KGB-akták nem Egyiptomban talált ufókról vagy sikeres telepátiakísérletekről szólnak, hanem arról, hogyan kell spirituális távgyógyítókkal, kártyavetőkkel, halottlátókkal fontos társadalmi célt elérni.”⁸¹ Bizonyára ez a politikai-társadalmi körülmény is jelentősen közrejátszott az „iparág” fellendülésében. A rendszerváltás korának szovjet sajtója is tele volt a témával kapcsolatos híradásokkal, szüleink nemzedéke pedig emlékszik még a szovjet tévéadások által népszerűsített Kaspirovszkijra, aki tízmilliókat tudott a képernyő elé ültetni. Sőt! Az értelmiség soraiban is szép számmal akadtak, akik vakon teljesítették utasításait, engedelmesen itták a három literes befőttesüvegek „küldött energiával feltöltött” vizét. Megjelentek – természetesen – Magyarországon is az ezoipar sikeres sztárjai. „Sokuk kiváló üzleti érzékkel nemcsak távgyógyított és jövendőlt, hanem – felismerve a magyar törvénykezés hiányosságait – egyházat is alapított. Egyik ilyen rendszerváltás után alapított szervezet az Egyetemes Szeretet Egyháza, amelyet az ismert televíziós energiaküldő, Gyurcsok József hozott létre.... De megtalálta a számítását a híres indiai jó, Joshi Bharat is, akinek 1987-ben Vitray Tamás biztosított hatalmas lehetőséget a szocializmus végi nyilvánosságban. A televíziós szerepléssel megalapozta karrierjét, és egy

⁷⁹ Fáy Zoltán: Visszaszorulóban az ezotériaüzlet? Magyar Idők, 2017. 05. 06.

⁸⁰ U.o.

⁸¹ U.o.

évtized alatt népszerű médiaszemélyiséggé vált. Pontosan tudja, melyik fórumon meddig mehet el, ezért nem sokat kockáztat az a televíziós csatorna, amelyik alkalmazza.”⁸²

Hogy a rendszerváltozásokat követően fellendült ezotériaipar mikor, a társadalom- és az életszínvonal-fejlődés milyen fejlettségi fokán fog végérvényesen megszűnni, esetleg a társadalmak peremvidékére visszaszorulni, egyelőre megjósolhatatlan. Ha pedig belegondolunk, hogy a természetfeletti erők titokzatosságában való hit már bölcsőjétől kíséri és vonzza az embereket, akár kimondhatjuk a végső választ: soha. Az emberi értelem szemszögéből tekintve eléggé kilátástalan a helyzet, azonban hallgattassék meg a másik fél is, kíséreljük meg legalább mérlegelni azokat az élethelyzeteket, amelyek az embereket a kuruzslókhoz vezetik. És ismerjünk meg közülük is egyet, aki nem utasítja el egyes, a tevékenységére vonatkozó kérdések megválaszolását.

V. 2. Egy közismert beregvidéki „természetgyógyász”⁸³

Mónus László a legismertebb beregvidéki természetgyógyász, bár nevét és ténykedését Kárpátalja sok más településén is ismerik. Nemcsak a magyar nemzetiségű emberek fordulnak hozzá segítségért, hanem a munkácsi, ungvári és a Kárpátok hegyvidékein élő ukrán, orosz és ruszin lakosság is előszeretettel fordul hozzá. A helyiek (Bene) elmondása szerint van, hogy tucatnyi autó várakozik előtte még az esti órákban is. Mónus László saját bevallása szerint naponta átlagosan 25-40 látogatót fogad. Ekkora érdeklődés láttán önkéntelenül is felmerül a kérdés, hogy kicsoda ez az ember, s miféle tudománnyal bír? A rontásjelenséggel kapcsolatban feltett sztereotíp kérdésre minden különösebb biztatás nélkül kezdi ismertetni a rontás természetrajzát, amelyről – a kívülállónak legalábbis úgy tűnik – nemcsak rendkívül sokat tud, de logikusnak tűnő módon és gátlások nélkül beszél.

Szerinte a rontási praktikák egyidősek az emberiséggel. Mindenek előtt azt kell elfogadnunk – kezdi a magyarázatot – hogy a természet elementáris ereje az átlagos ember számára érzékelhetetlen rezgések által működik. Vannak azonban olyan személyek, akiknek az agya rá tud hangolódni ezekre a rezgésekre, s ez által magasan az átlagos fölötti szellemi tevékenységre képesek. Tehát, mióta az emberi agy gondolkodni képes, azóta van a rontás. Az állat, mivel nem tud gondolkodni, nem tud rontani sem. Vannak a természetben törvényszerűségek, amelyek éltetnek, és vannak olyanok is, amelyek ártnak. Az emberi gondolat is működhet ilyen módon. És a rossz gondolat, az már rontás, a jó gondolat pedig áldás. A kérdésre, hogy ennek alapján képes-e bárki rontani, a illetékes azt

⁸² U.o.

⁸³ Kosztyu Katalin interjójának kivonatolt, szerkesztett változata.

feleli, hogy a rosszmájúsággal és rossz szándékkal gerjesztett gondolatokkal igen, hiszen a rossz gondolat és rosszmájúság maga a rontás, mert mindegyik jelent és hordoz valamit. Tehát vannak bizonyos rezgések, amelyeket el lehet egy másik rezgéssel rontani. Tehát mindennek meg kell, hogy legyen egy bizonyos körülménye. A rontás szót nem csak mágikus értelemben használjuk. Például, ha valamit megeszünk, és fáj a gyomrunk, akkor is azt mondjuk, hogy elrontottuk a gyomrunkat. És ez így is van, a rontás irányulhat önmagunk ellen is. Bármit, amit a saját szervezetünk ellen teszünk, ugyanúgy rontásnak lehet nevezni. Tehát minden rontásnak nevezhető, ami elront valamit, bármilyen működést. Mert mindennek megvan egy természetes működése, és egy pozitív és negatív irányultsága. A negatív az valahol romboló, fékező, blokkoló, akadályozó rezgésekben nyilvánul meg, ami tönkretesz valamit. Például egy rossz hír elronthatja a jókedvünket, rossz hatással van ránk, holott senki hozzá sem ért az emberhez.

A rontáshoz tartozik az is, ha megrontják a tehenet, hogy az nem ad tejet, de az emberi szem is rontó hatással bírhat, ha olyan rezgéssel rendelkezik, amely blokkol, rombol, és ezáltal hatással van a gyengébbre, mert rendszerint a gyengébb idegrendszerű ember rontódhat meg, aki mentálisan gyengébb idegzetű a rontónál. Aki pedig erősebb, az soha.

A kérdésre, hogy ki lehet alkalmas a rontás levételére vagy leolvasására, Mónus László azt feleli, hogy bárki, akinek erős idegzete van és ismeri a módszert, a módszer pedig különböző rontások esetében változó. Ha például egy családban van 3 – 4 gyermek, mindig az fogékony a rontásra, amelyik gyengébb idegzetű. Az éjszaka felsír, nem eszik, nem alszik, tehát megverődött valakitől, s az sem biztos, hogy rossz szándékkal tették, mert egyes emberek tekintete akkor is képes erre, ha nem ártó szándékkal közeledik a gyermekhez. S ez ellen csak erős idegrendszerrel lehet védekezni, amely megvéd mindenfajta negatív ráhatástól. A rontás leolvasásának szerinte több módszere is létezik: viaszöntés, szenteltvíz, amelybe kilenc elégett gyufaszálat vagy szenet tesznek, azaz égethető dolgot, s akkor azt kell mondani, elképzelni, hogy minden negatív dolog, ami rossz energia, ugyanúgy elég, ahogyan az a gyufa. Mert a rossz, negatív gondolat hatalmas pszichológiai fegyver. Minél több a negatív, blokkoló, romboló erő, annál nehezebb lesz az a gyufa, mert annak nehéz súlya van, és ha a vízbe dobjuk, nem marad a felszínen, mert ez a súly lehúzza a pohár aljára. Ilyenkor ki kell önteni a pohár tartalmát, hogy az a rossz szándék, negatív erő, maga a rontás semlegesítődjön. Ahogy a kiöntött víz nem jön többé vissza a pohárba, ugyanúgy távozik a rossz gondolat és szándék is. Addig kell ezt a műveletet végezni, amíg a vízbe dobott szén vagy gyufa nem marad a felszínen, mert ez azt jelenti, hogy a negatív energiák súlyától megszabadult. Csak ekkor szabad megkenni

vele a gyermek homlokát, kezét és egyéb testrészeit. Ez semlegesíti a rossz rezgéseket, a gyerek tíz percen belül abbahagyja a sírást, pár perc múlva enni kér, még rá vagy tíz-tizenöt perc, és már el is aludt, holott azelőtt akár ezer ember sem tudta volna elaltatni, akár ezer ember sem tudta volna megetetni, akár ezer ember sem tudta volna elhallgattatni, hogy ne sírjon. Tehát azt lehet mondani, minden olyan cselekedet rontás, ami arra irányul, hogy felborítson valamilyen természetes állapotot, elrontson valamit. Nincs termés, ha arra irányul a rontás, és megbetegszik a haszonállat, ha arra irányul az ártó szándék. Teheneknél gyakori, hogy nem ad tejet, vagy véres tejet ad, vagy zöld tejet ad, de olyannal is találkoztam, hogy fekete tejet adott, vagy bűdös volt a teje, vagy zsírtartalma nincs a tejnek, vagy nem engedi megfejni magát, vagy nem szaporodik, egyszerűen felborult az előtte lévő, úgymond normális, vagy természetes állapotot, megzavarták, elrontották szervezetében a rendet, a harmóniát. Egyszerűen minden, ami a természetes, normális folyamatot megzavarja, az rontás. Maga a szó is azt jelenti, hogy valami nem úgy működik, ahogy kell, el van valami rontva, és ebben az állapotban már nem fog dolgozni semmi, legyen az egy hűtőszekrény, vagy bármelyik szervünk. Mert az ember minden egyes sejtje rendelkezik egy bizonyos funkcióval. Meg van határozva, hogy mi a máj feladata a szervezetben, mi a vese, az epe, stb. dolga, és ha egy baktérium vírus, vagy bármi közbelép, és felborítja a szervezet egy kicsi alkatrészének a működését, az egész gépezet, az egész szervezet elromlik.

A legfontosabb, amit tudnunk kell, hogy a világegyetemben minden mindennel összeköttetésben, kölcsönhatásban van egymással, minden kis sejt, vagy molekula befolyásolja egy sor másoknak a működését. Ezért tudnunk kellene, hogyan védjük meg a szervezetünket nemcsak a mások által végzett rontástól, hanem saját magunktól is. És ez alatt legfőként a táplálkozást emelném ki, és a lelki harmóniát, mert ahogy mondani szokás, ép testben ép lélek. Neves nyugati egyetemek tudósai bebizonyították, hogy az emberi szervek úgy vannak megalkotva, hogy akár 400-500 évig képesek lennének ellátni a funkciójukat. Mégis az emberek zöme nem éli meg a 80 éves kort sem. És ha az okokat keressük, nemcsak más emberek ártó, gonosz szándékát kell megemlíteni, hanem a saját felelőtlenségünket is. Mivel én természetgyógyászként is tevékenykedek, és orvosi diplomám van, mindenkit, aki hozzám jön, ellátok jó tanácsokkal, hogyan őrizze meg az egészségét. Azonban sokszor ez nem csak az emberen múlik, hiszen az egészséges életmóddal sem védhetjük meg magunkat a gonosz emberek ártó szándékától, rontásaitól. Ilyenkor olyan szakemberhez kell fordulni, aki a megfelelő módszerekkel le tudja venni a rontást és vissza tudja állítani a szervezet természetes működését.

A magát természetgyógyásznak tartó Mónus szerint a rontások különböző kategóriákba tartoznak, és ezt figyelembe kell venni a levételnél is. Létezik például az ember életére törő, úgynevezett túlvilági rontás, éppen ezért a levételhez a temetőbe kell menni. Egyes rontásokat a folyóba kell dobni, annak a folyásirányába, míg van olyan, aminek levételéhez a szemétdombra kell dobni, vagy az útkereszteződésben szétszórni valamit, mindig attól függően, hogy milyen típusú, irányú és erejű rontással van dolgunk. De – mint megerősíti – ő már ezek közül a módszerek közül egyet sem használ. Az ő módszerei ezeknél felsőbbrendűek, mivel szellemekkel és lelkekkel dolgozik. Tud nekik parancsolni. Utasítja őket, hogy mit csináljanak, és ők megteszik, amit kell. Ilyen egyszerű, kezdetleges módszereket, mint a viaszöntés, gyertyaégetés, én már nem alkalmaz. A gyertya elégeti a rosszat, de ezek a módszerek nem minden esetben hatásosak. Mert vannak olyan rontások, amiket nem a tűz hatástalanít. Mert ugye több elem van, és van úgy, hogy adott esetben nem a tüzet, hanem a vizet, földet vagy a levegőt kell alkalmazni. Ha ő – mondja – ránéz valakire, rögtön tudja, hogy milyen típusú a rontás, ám ehhez a tudáshoz rengeteg gyakorlat, tapasztalat kell, és rengeteg könyvet kell olvasni. Tehát borzasztó nagy gyakorlat és nagy jártasság kell a témában. Van úgy, hogy 30-40 ember is jön hozzá naponta.

Saját képességeiről szólva Mónus nem csak látja a szellemeket, hanem kommunikálni is tud velük. A szellemek, a lelkek – szerinte – hozzátartoznak az emberi létezéshez. Tehát azt, hogy van egy láthatatlan világ körülöttünk, ami befolyásolja az életünket, el kell ismernünk. Úgy, ahogyan tudjuk, hogy levegő vesz minket körül, és nélküle nem léteznénk, annak ellenére, hogy azt sem látjuk. Ugyanígy, a minket körülvevő szellemvilágot sem látjuk, és nem érintjük, mégis néhányan érzékeljük, hogy jelen van körülöttünk, és befolyásolja mindennapi életünket, tevékenységünket, ha úgy tetszik, magát a sorsunkat. Hogy azt a képességet, hogy ezt mi is észleljük, netalán irányítani tudjuk, hogyan lehet kifejleszteni, megtanulni, ez bonyolult kérdés. Én – folytatja – találkoztam olyan emberrel, aki az állatokkal is képes kommunikálni, kígyókkal, békákkal, stb. Volt egy olyan eset, hogy ez az illető előhívta a békákat, azelőtt egyet sem láttunk, és amikor ő elkezdett kommunikálni velük, több tucatnyi béka előmászott a vízből és köré gyűlt. Van több olyan ember is a földön, aki képes a hidegvérű állatokkal beszélni. Ha belegondolunk, valamikor mi is onnan fejlődtünk ki, a moszatból, az élet a legkisebb egységeknél indult meg. Ezért génjeink, kromoszómáink, sejtjeink az állatokéhoz hasonlatosak, csak mi egy fejlettebb fajt képviselünk. Csak némely fajok lemaradtak az evolúciós fejlődés folyamatában, mi emberek, meg tovább fejlődtünk, és a legértelmesebb, legfejlettebb fajjává váltunk a földön. Az emberek állatokkal való kommunikációja úgy

valószínűleg meg, hogy bizonyos emberek vissza tudnak menni fejlettségi szint terén a múltba, és az akkori, állati viselkedésük, beszédük felelevenítésével képesek megértetni magukat az azonos fejlettségi szinten álló lényekkel. Tehát rá tudnak állni a hidegvérű, fejletlenebb fajú állatok rezgésére. És mivel az ember fejlettebb aggyal, tehát fejlettebb rezgéssel rendelkezik, így parancsot is tud adni a rezgések irányításával a másik, fejletlenebb rezgésű agynak. Hányszor előfordul például az emberrel, hogy hirtelen csak eszébe jut, beugrik valami, holott teljesen másra gondolt. Ez nem csak úgy magától jön, hanem a szellemek hatására, hiszen képesek arra, hogy sugalljanak, figyelmeztessenek valamire, úgy mond manipulálják a rezgések, az energiák segítségével az emberi agyat. Mert a világon mindent az energiák mozgatnak, működtetnek. Ott van például a villanyáram. Csak az nem szellemi, hanem a fizika törvényei alapján keletkező energia. Világosságot teremt, motorokat hajt, pedig láthatatlan, megfoghatatlan. A világban ugyanígy jelen vannak a szellemi energiák, amelyek a fizikális energiához hasonlóan láthatatlanok, megfoghatatlanok, mégis befolyásolják életminőségünket, akárcsak a már említett villanyáram. Gondolkozzunk csak el rajta, nem így van?

Ha viszont az emberek ezt boszorkányságnak tartják, erre csak azt mondhatjuk, hogy felfogás kérdése. Ha valaki jót tesz nekik, az nem boszorkányság, hanem áldás. Ha viszont valaki ezekkel az energiákkal árt egy másik embernek, azt én is boszorkányságnak tartom. De mi rossz van abban, ha én kigyógyítok egy embert a tüdőgyulladásából, a máj- vagy vesebajából, vagy leveszem róla a rontást? Mi boszorkányság van abban, ha elhoznak egy gyereket hozzám, akit megverték szemmel, emiatt nem eszik, nem játszik, nem alszik, én leveszem róla a rontást, és 5 perc múlva újra jól érzi magát? Ugyanazt az energiát fel lehet használni jóra és rosszra egyaránt. Egyik esetben áldásnak nevezik, de amikor halált okoz, átoknak, boszorkányságnak mondják. És ahogy a fizikális energiák, mint a villanyáram, ember által irányítottak, ugyanúgy irányítottá válhat a szellemi energia is. Mert a körülöttünk lévő szellemvilágban élünk, egy energiavilágban. Sokan erre azt mondják, hogy ez Isten. Lehet. De szerintem mindegy, hogy minek nevezzük, Istennek, Allahnak, vagy bárminek. A lényeg nem ezen múlik, nevezhetem én akár széknak vagy asztalnak is, a lényeg, hogy van egy felső energia, ami irányít mindent. Ez az energia a többi égitest nélkül nem volna, nem jönne létre. Nem csak a körülöttünk lévő energiák hatnak ránk, hanem más bolygók energiái is. Olyannyira, hogy az égitestek állása alapján elkülönített csillagjegyek képviselői sajátos jellemvonással bírnak. Mindannyian tudjuk, hogy például a skorpió szülőteire a határozottság, akaratosság, míg a mérlegre a megfontoltság jellemző, és így tovább. Mert az ember a világegyetem teremtménye, aki a semmiből jön létre, és ugyanúgy semmivé válik.

Amikor megszületik egy gyermek, még nem látszik rajta, hogy mire képes. Nem tudjuk, hogy tud-e beszélni, írni, járni, stb. Ezeket a képességeket a fejlődésének köszönheti. Ugyanígy van ez a mágikus képességekkel is, mikor megszületünk, esélyt kapunk arra, hogy kifejlcssük, hiszen a kisgyermek egy tiszta lap: lehet belőle jégtáncos, fizikus, mesterszakács, attól függően, milyen irányban fejlődik tovább.

A jövőbelátást illetően Mónus azt emeli ki, hogy a három idősík (múlt, jelen és jövő) közös fonalát csak kevesen tudják kibogozni, értelmezni. A napok ugyanis – látszatra – egyformák. Nincs különbség a tegnap és a holnap közt, az eltérést egyedül az jelenti, hogy másik idősíkban zajlanak az események. Az univerzum egységéből következik, hogy minden idősíkot egy bizonyos rezgés irányít. De ezek a rezgések összemosódnak, nehéz szétválasztani őket. Ezen kívül ott van ez egyén, az individuum sorsának, életének a rezgése is. Ha valakinek sikerül ráállnia a másik ember rezgésére, sorsára, lelki folyosójára, és a jövő rezgéseit kiszűri a többi közül, képes lesz rá, hogy belelásson a jövőjébe. Hasonló ehhez a kártyajóslás is, mivel a személy általában maga keveri, vagy ő húzza ki a lapot, az ő személyes rezgései alapján derül ki a jövője. A kártya mindig igazat mond, ha nem igazolódik be a jóslás, az csak a leolvasó fél hibájából fakadhat. Ő maga azonban nem használ kártyát a jövőbe való látáshoz, hiszen ettől – mondja – jóval magasabb szinten áll. Mire „páciensei” felteszik a kérdést, gyakran már az első szónál tudja a választ. Olyan ez, mint amikor valaki írni tanul. Az első osztályosnak szüksége van a sregvonalas füzetre ahhoz, hogy egyenesen írjon, de egy gyakorlottabb ember egy tiszta lapra is nyílegyenesen ír. A kártya azoknak a jósoknak és javasasszonyoknak a „szamárvezetője” akik még csak egy kezdetlegesebb szinten művelik ezt a tudományt. Minden a személyes tudás fejlesztésén alapul.

Ő – mint állítja – most is tanul, mégpedig a Nemzetközi Természetgyógyász Akadémián. Először tornatanárnak készült, de nem tetszett. Utána Leningrádban papnak tanult, de ellenszenvesnek találta az egyházak közötti rivalizálást. Persze, a hitre, a vallásra mindig szükségük volt az embereknek, és lesz is, mert ez nem más, mint egy hatalmas összetartó erő. Csak az a baj ezzel, hogy el vannak fordítva a vallások. Az emberiségnek egységes hitre és vallásra lenne szüksége. Egy Föld van, egy Nap van, egy Hold és egy Csillagrendszer, az univerzum a minden-egy elvén épül fel. Akkor nem természetellenes, hogy vallásból manapság is millióféle van? Szerinte az embernek harmónia, egészséges lelki és testi életre van szüksége. Azt kellene, hogy óvja, és próbáljon meg harmóniában élni saját lelkével, az őt körülvevő emberekkel, és a körülöttünk lévő szellem- és energiavilággal.

V. 3. Egy népi gyógyító (öntő) tevékenysége napjainkban

Az utóbbi években sokat lehet hallani egy másik benei gyógyítóról, Kovács Tiborról, aki nem zárkózik el a nyilvánosságtól sem. Saját bevallása szerint nagyanyjától örökölte Öntő tudományát. Rendkívül népszerű, mivel soha nem utasít el senkit, aki hozzá fordul segítségért. Azt állítja magáról, hogy távgyógyításra, telefonkapcsolat által is képes. Munkásságát Adamczyk Katalin, a Debreceni Egyetem doktorandusza mutatta be újabban az Együtt c. folyóiratban egy vele készült interjú során. mond A kutató kérdésére, hogy miként végzi a gyógyítást, milyen szöveget mond el csak magában, tehát hangtalanul, Kovács Tibor a következőt válaszolja: *„Hát, ez egy fohász. Én egy fohászt csinálok, de ez öröklődő tudás. Én olyan öt-hat éves lehettem, amikor a nagyanyám már mondta, hogy ezt rám fogja hagyni, ez az anyai nagyanyám, de az apu oldaláról is volt a rokonságban, aki így ráolvasott, meg meg is öntött, tehát, ha nagyon meg van verődve a gyerek, megijed valamitől akkor viasszal a feje fölött megöntöm, ha valaki megront valakit akkor kiadja a viasz, olyan formát vesz fel. Én akkor leveszem róla. Azt is kiadja a viasz, hogy mivel okozták, mivel csinálták ezt a rontást”.*

A kutató következő kérdése arra vonatkozik, hogy kell-e ehhez a tudományhoz különleges képesség, vagy bárki megtanulhatja? Az adatközlő válasza őszinte és egyszerű: *„Az a véleményem, hogy kell tehetség hozzá, mert nagyanyám már nekem mondta – akkor már nagyobb voltam, tizenvalamennyi éves –, hogy: „Tibi, itt lesz a sótartó alatt eltéve, majd, ha esetleg meghalnék, hogy mit kell, meg hogy kell csinálni.” És nem én találtam meg, apu találta meg, nekem nem is mondták, majd oszt körülbelül vagy egy év múlva mondta apu, hogy próbálkoztak, de nem hatott semmit. Úgyhogy ideadták, mondta, hogy: „Tibi, ezt neked, terád hagyta, próbáld!” A szöveg le volt írva, úgy hagyta a sótartó alatt, hogy vigyem tovább a halála után. Én is tovább fogom adni, az én halálom után is el lesz téve, de jelenleg még nincs meg, hogy kinek, nem látok még olyat, akibe az van”.*

Arra a kérdésre, hogy mióta van jelen ez a fajta tudás a családban, a gyógyító ember nem tud egyértelmű választ adni. *„Őszintén szólva nem tudom, mert a nagyanyám az ezerkilencszázban született, ő egy ukrán asszony volt, neki a neve Hleba volt, innen a szomszéd faluból jött férjhez, szóval, hogy ő honnan tanulta, azt nem tudom.”*A kutató ekkor arra kér választ, hogy esetleg az ukránoktól ered a rontás és a gyógyítás hagyománya? Kovács Tibor előítélet nélkül ezt válaszolja: *„A rontás az én szerintem nem kötődik nemzethez, mindenhol megvan. Én magyar közösségben lakok, így engem leginkább magyarok keresnek meg, de bizonyára, ha ott laknák, a „Nagyukrajnába”, akkor ők fordulnának hozzám. De amikor így ukránokkal beszélgetek – akár a falusi*

turizmussal kapcsolatban is – akkor ők mondják, hogy az ukránok is nagyon hisznek az ilyesmiben. Tán én azt mondom, még jobban is, mint a magyarok.” A beszélgetésből kiderül, hogy leggyakrabban a kisgyerekes szülők fordulnak hozzá segítségért, amikor a gyerek megmagyarázhatatlanul egyfolytában csak sirdogál. A környező települések lakóinak a segítségkérés gyakoriságára vonatkozó kérdésre, hogy honnan keresik leginkább, kitérő válasza van. „Nem számít. Van úgy, hogy...például az egyik barátom, a volt polgármester, azt már tudom, ha olyan fél tizenkettőkor csenget, akkor az unokája gondban van. Aki tudja a telefonszámom, az bármikor hívhat. Van erre direkt egy másik telefonom, egy picike, ilyen régifajta, ezt még a mezőre is hordom magammal, mindig a zsebemben van. És akkor csengetnek, még amikor a mezőn is vagyok, mikor dolgozok, akkor is felhívnak. Akkor én leülök egy tíz percre, és csinálom a dolgomat. Bárhol meg tudom csinálni, nekem nem kell ott lenni. De mikor nagyon meg van verődve, mikor már nagyon beteg, akkor el kell, hogy hozzák a gyereket, és én akkor megöntöm viasszal.” Amikor a távolból gyógyít, imát, vagy fohászt mond? – hangzik a következő kérdés. „Fohászt mondok.” Ennek a fohásznak a szövegét meg tudná osztani? – kérdezi a kutató. „Nem. Nagyanyám nekem azt mondta, hogy ne mondjam el senkinek. Annyit elmondhatok, hogy a fohászbba bele van foglalva a gyerek keresztnéve, és háromszor kell megismételni ezt a fohászt, a fohászbba beiktatjuk, hogy mit kérünk. Meg persze koncentrálni kell. Összpontosítani kell arra a névre, arra a gyermekre, hiába nem látom. Oda kell hogy figyeljek, nem mehet közben a tévé, vagy nem lehetnek olyankor bent a gyerekek. Inkább megkérem őket, hogy maradjanak csenden, de legtöbbször félrevonulok. Körülbelül tíz percet vesz igénybe ez az egész.”

A Hogyan definiálja saját magát? Mint javas, gyógyító, esetleg természetgyógyász? kérdésre szintén kétérő a válasz. „Őszintén szólva sehogy. Nem nevezem magam semminek. Valahogy, mintha a Jó Isten adta volna ezt nekem... Sokan, a haverok kötekednek velem, viccelgetnek, mondják, hogy „boszi”, „öreg boszi”, rám és a családra, volt, aki egy kis boszorkányt vett nekem ajándékba, de csak viccből, nehogy komolyan vegyem. De én nem tudom, hogy hogy nevezem magamat, mert én csak csinálom a dolgomat, teszem a dolgomat. A másik, hogy én nem kérek érte pénzt. A nagyanyám mondta, hogy soha ne kérjél pénzt. Sokan kérdezik, hogy: mennyivel tartozok? Semmivel. Esetleg, amit jó szívvvel adnak. Mindig mondom, ha egy hagymát adnak, akkor egy hagymáért fogok gyógyítani, ha egy kávé, akkor azért. De én nem kérek semmit, nem pénzért csinálom. Olyan is volt, hogy itt hagytak egy pezsgőt, vagy letettek az asztalra X-Y összeget, de én kérni nem kérek. Keresztényi kötelességem és kész.”

Fontos kérdés hangzik el: A rontást végző személy vajon milyen indokkal ront meg valakit? „Irigységből is, ha a családban jólét van, boldogság... Minden család más, ugye minden családban vannak gondok, problémák, vita is van, nem is házasság az, amelyikben nincsen, igaz? De valaki azt is irigyli, ha a másinak kicsit kevesebb van a családjában, mint az övében. Valami mindenképp motiválja őket, ez lehet az irigység, bár mi sosem éltünk olyan jól, mármint anyagi értelemben, de valamire mégis irigy volt ez a rontó.”

A kutató következő kérdésére, mely szerint hisz-e a természetfeletti lényekben s volt-e velük kapcsolatos tapasztalata, Kovács Tibor mesélni kezd: „Elmondok most egy történetet, amit én nagyon sokáig nem meséltem el senkinek. Hát legalább harmincöt-negyven évig senkinek sem mondtam ezt el. Utána a feleségemnek elmondtam, meg még egy-két embernek, csak akkor nem mondtam el. Volt egy olyan esetem, tehát nem voltam részeg, és nem látomásom volt, én most sem iszok abszolút semmit, de akkor még tizennégy éves körül lehettem- nem akarok hazudni, nem tudom pontosan, de valahogy úgy tizenhárom- tizennégy éves lehettem. Na most... ott a szülői háznál volt egy kis nyári konyha - olyan négyszer három- három és feles-, és anyu aludt, volt ott egy kis ágy, négyen voltunk testvérek, fiúk, és mi beszélgettünk ott a konyhában. Anyu ott volt, a két bátyám és én, tehát négyen voltunk. És anyu ahogy ott feküdt. És én láttam anyakán, hogy ott egy fekete farkok. Egy ördög ott fekszik. Eltelik három perc, öt perc, tíz perc, én meg csak nézek, hogy jól látom-e, olyan három méterre volt. Nézem a többieket, a testvéreimet, nem látnak semmit. Felálltam, közelebb mentem, olyan fél méterre, onnan nézem, hogy jól látom-e. És onnan is azt látom, hogy egy fekete farkok az anyám vállán, a nyaka köré tekeredve. Nem volt se fekete macskánk, se patkány nem lehetett, az ördög vagy valami ördögi lény volt, és ott feküdt anyu mellén. Ezt nem mondtam azóta sem, csak miután harmincvalahány év eltelt, mert nem hittem magamnak, hogy én azt látom. A testvéreim nem látták, ha látták volna, mondták volna. Nem is mertem nagyon hangoztatni, mert féltem, hogy azt gondolják majd rólam, hogy hibás vagyok.”

Hogy hisz-e kísértetekben, visszajáró lelkekben, a gyógyító a következőt mondja: „Hallottam, persze hasonlót, ez is hit kérdése. Én úgy hiszem, hogy valami van, mert sokat hallottam is, meg hiszem is hogy van. Az életben sok olyan van, ami kapcsolódik valamihez, csak az ember nem figyel oda rájuk, jobban oda kellene figyelniük az elhunytakra is. Mert van olyan álom is, amiben üzeni próbálnak, fel akarják venni velünk a kapcsolatot.”

Adamczyk Katalin Kovács Tiborral folytatott beszélgetése arra is rámutat, hogy a beregvidéki magyarság több szakrális eredetű elemet is megőrzött a népi gyógyító hagyományában. A benei viaszöntő példája szemlélteti, hogy a mágikus eljárásokba vetett

hit vallási hovatartozástól független, emellett a gyógyítás során a szentelményeket is vallási hovatartozástól függetlenül alkalmazzák, nem kizárólag a katolikusok sajátja, hanem a protestáns a hívek is is részesülni akarnak a mágikus erővel felruházott szentelményekből, ezért- akárcsak maga a gyógyító- a hétköznapi emberek is beszerezik ezeket a katolikus rokonoktól vagy barátoktól. A benei öntő az interjú során elmesélte, hogy több református és katolikus pappal is beszélt a tevékenységéről, az egyházi személyek véleménye megosztó volt ezzel kapcsolatban. Ki kell emelni ebből az interjúból egy fontos meglátást. Adamczyk Katalin megfogalmazza, hogy *„A népi vallásosság és a mágia között nem lehet éles határvonalat húzni, mivel a szentelmények használata és a gyógyítás során elhangzó, Istenhez való fohászkodás és gesztusok a vallási szertartások és a népi gyógyítás összemosódását eredményezik”*.

VI. Összefoglalás

Hogy mennyire behálózta a hagyományos paraszti életet a hiedelemvilág, azt mi sem bizonyítja jobban, hogy gyakorlatilag a kereszténység felvételét követően is, századok óta majdnem háborítatlanul élte a maga életét úgy a katolikus, mint a protestáns felekezetű parasztság körében. Sőt: igen sok eleme ma is makacsul él. A hiedelemanyaggal való ismerkedés, a már publikus forrásokból és a terepgyakorlatokon való anyaggyűjtés, a hagyományörző paraszti adatközlőkkel való személyes találkozás során arról győződtem meg, hogy a hiedelmek, a babonák mindaddig élni fognak, amíg a társadalom adott rétege nem talál mindennapi élete problémáira a babonás gyakorlatoknál (szenesvívezésnél, öntésnél, „megrontott” emberre, állatra való ráolvasásnál) valamilyen megbízhatóbb gyógymodot.

Diplomamunkámban a magyar népi hiedelemvilág alakjai közül elsősorban azokat vizsgáltam, amelyekre vonatkozóan találtam Kárpátalján gyűjtött hiedelemanyagokat.

A magyar hiedelemvilág alakjait – ezt dolgozatom felépítése is tükrözi – két részre csoportosítottam. Az 1. csoportba azokat a természetfeletti erővel rendelkező személyeket (táltos, tudós kocsis, tudós pásztor, boszorkány) soroltam, akik valóságos személyek, viszont a paraszti közösség szemében természetfeletti erővel, tudással rendelkeznek. Tudományukat, mint róluk tartják, az ördöggel, gonosz szellemekkel kötött szövetségükből merítik, ám a csodás képességeiket, természetfeletti erejüket sok esetben az emberek javára, gyógyítására használják. Ilyen hiedelemalak a táltos. Rájuk vonatkozó adatokat élő forrásból ma már csak ritkán gyűjthetünk, a meglévő népköltési gyűjteményekben viszont gazdag anyagot találhatunk. A hiedelemlények 2. csoportjába azok a mitikus lények tartoznak, amelyek a valóságban nem léteznek, csak az emberek képzeletében és természetesen a hiedelemköltészetben. Ezek: a lidérc, a bolygólámpás, a kísértet, a küldött farkas vagy küldött kutya, a bolygó mérnök vagy inzsellér stb. Ebből a csoportból csak a lidércet és a bolygólámpát dolgoztam fel, mivel a többire vonatkozóan – egyelőre – nincsenek helyileg gyűjtött anyagaim.

A téma folytatása, tovább írása végett újabb kutatásokat végeztem, hogy a valaha Kárpátalján élő magyar népi hiedelemvilágot minél jobban megismerjem, s ami még fennmaradt belőle, a rontások természetét, levételük módszereit, korunk társadalmára gyakorolt hatásait, világnép-alakító vagy csak módosító szerepét is megismerjem.

VII. Резюме

У різні історичні часи народне вірування мало неабиякий вплив на повсякденне життя селян. Це пов'язано з тим, що з часу прийняття угорцями християнства поряд проживали представники різних конфесій, а саме католики та протестанти. Багато з реліквій збереглися донині. У дипломній роботі ми мали на меті представити тих осіб і міфічних істот, про яких поширені народні вірування на Закарпатті.

Героїв, які представлені в угорських народних віруваннях, ми поділили на два типи. До першого типу ми віднесли тих осіб, які наділені надприродньою силою (це чаклун, знаний візник, знаний пастух, баба-яга). Це справжні люди, але в колі селян вони наділені надприродньою силою, неабиякими знаннями. Згідно припущень, свої знання вони черпають від своїх союзників чортів та злих духів, але свої чудотворні здібності часто використовують на користь людей, для їх лікування. Такою особою є чаклун.

Дані про них з сучасних живих джерел можемо зібрати вкрай рідко, однак в існуючих збірках народної творчості ми знайшли багатий матеріал. До другого типу ми віднесли тих міфічних істот, які існують лише в уяві людей і в народній творчості про вірування. До цього типу відносяться: злий дух, бродяче світло, привид, присланий вовк та пес, бродячий землемір та інші. З цієї групи ми опрацювали лише матеріал про злого духа та про бродяче світло. Стосовно інших міфічних істот поки що не маємо досить зібраного власного матеріалу. Плануємо продовжити опрацювання цієї теми з метою глибшого ознайомлення з угорським народним віруванням на Закарпатті.

VIII. A felhasznált irodalom jegyzéke:

1. A magyarság szellemi néprajza. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935. I-II.k.
2. Balassa – Ortutay: Magyar néprajz. Corvina, Budapest, 1979.
3. Balassa Iván: Karcsai mondák. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.
4. Bihari Anna: A mondai típus fogalma. In.: Magyar Néprajz V. k. Népköltészet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 5.
5. S. Benedek András: Vissza a forráshoz. In.: S. Benedek András: Árvíz után, vízár előtt. Minerva Műhely, Budapest-Beregszász, 2001.
6. S. Benedek András: A gens fidelissima (A ruszinok). Budapest Főváros V. kerületi önkormányzata, 2003.
7. S. Benedek András: Kárpátalja története és kultúrtörténete. Bereményi Könyvkiadó, Budapest, év n. (1993)
8. S. Benedek András: A gens fidelissima (A ruszinok). Budapest Főváros V. kerületi önkormányzata, 2003.
9. S. Benedek András: Kárpátalja története és kultúrtörténete. Bereményi Könyvkiadó, Budapest, év n. (1993)
10. Bélay Vilmos: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. Budapest, 1943.
11. Bonkáló Sándor: A rutének (ruszinok). Franklin Társulat, Budapest, 1939.
12. Dobos Ilona: Bodrogkeresztúri mesék és mondák. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
13. Dömötör Tekla: Előszó. In.: Luby Margit: Bábaelte babona. Helikon Kiadó, é. n.
14. Erdész Sándor: A mese és a hiedelemvilág kapcsolata. In.: Magyar Néprajz V. k.
15. Népköltészet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
16. Farkas József: Luby Margit kéziratosa hagyatéka a Szatmári múzeumban. Debrecen, 1986.
17. Fáy Zoltán: Visszaszorulóban az ezotériaüzlet? Magyar Idők, 2017. május 6.16. Fejős Zoltán: Hiedelemrendszer, szöveg, közösség. I-II. k. Múzsák Közművelődési Kiadó 1988.
18. Fedics Mihály meséi. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel kíséri Ortutay Gyula. Az Egyetemi Magyarságtudományi Intézet kiadása, Budapest, 1940.
19. Ferenczy Imre: Táltosok, javasok, tudósok a Tiszaháti és a Felsőtisza néphitben. In.: Néprajzi dolgozatok, Szeged, 1980-1981. 313-336 o.

20. Frazer, James G.: Az aranyág. Osiris, Budapest, 2005.
21. Gécz Lajos: Ungi népmesék és mondák. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
22. Ipolyi Arnold: Magyar mythologia, Pest, 1854.
23. Kandra Kabos: Magyar mitologia. Pest, 1897.
24. Kész margit: Gyógyító hagyomány Kárpátalján. KMKSZ Kiadó, Ungvár, 2006. 230 p.
25. Kovács katalin: Ha a lelkek... (Lélekhiedelmek Salánkon) Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2002. 196 p.
26. Kosztyu Katalin: Akik embertársaik gonoszságának esnek áldozatul, azokon segíték én (Interjú egy javasasszonnyal) Együtt, 2013.1.
27. László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Múzsák Közművelődési Könyvkiadó, Budapest, 1988.
28. Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye. Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Könyvkiadó, Budapest – Beregszász, 1996.
29. Lehmann, Alfred: Babona és varázslat. Kiadja a K. M. Természettudományi Társulat, 1900.
30. Luby Margit: Bábaelpte babona. Helikon Kiadó, é. n.
31. Luby Margit: Népmondák Szabolcs-Szatmárból. Debrecen, 1985.
32. Magyar Néprajzi Lexikon, II. k.
33. Melnik, V. M.: Ukrajinszko-vengerszkije otnosenyija v ukrajinszkom folklore Karpatszkohe regiona (Ukrán-magyar kapcsolatok a Kárpáti régió ukrán népköltészetében). Szovjetszkaja etnografija, 1977. 5. 93-105. o.
34. Musketik, Leszja: Az interetnikus kapcsolatok kutatása az Ukrán Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetében. In. Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei Miskolc, 1996.
35. Ortutay Gyula: A nép művészete. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981.
36. Kríza Ildikó: A „táltos” a „táltosfiú” mesetípusban és e képzet hiedelemmondái vonatkozásai. In: Néprajzi közlemények, IX. k. 1. sz. 75. o.
37. Magyar néprajz, V. Népköltészet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
38. Pócs Éva: Zagyvarékas néphite. Néprajzi Közlemények, IX. (3 – 4), Budapest, 1964.
39. Penckóferné Punykó Mária: Tűzoltó nagy madár (Beregújfalusi népmesék és mondák). Hatodik Síp Alapítvány, 1993.
40. P. Lator Ilona: „Kimegy a lelke, marad a test.” A halállal és temetkezéssel kapcsolatos szokások Visken. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2005.

41. Sándor László: Pallag Rózsa (Kárpát-Ukrajnai magyar népmesék) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
42. Varga Ibolya: Babonák és hiedelmek Szalókán. In: Szem látta, szív bánta. Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok. Hatodik Síp – Mandátum, Budapest – Beregszász, 1996.
43. Varga Sándor: Népi építészeti kutatások Kárpátalján 1945 előtt. In: Madarak voltunk... (Kárpátaljai néprajzi írások) Hatodik Síp – Mandátum Könyvkiadó, Budapest – Beregszász 1999. 82-108. old.
44. Zubánics László: Boszorkányok pedig nincsenek? In.: Szem látta, szív bánta. Hatodik Síp – Mandátum Könyvkiadó, Budapest – Beregszász, 1996.
45. Vári Fábián László: A kakukknővér (Kárpátaljai ruszin és ukrán népballadák) Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2019.
46. Vári Fábián László: Magyar folklórhagyományok Ung megyében. Naput, 1999. 9.sz. 55-59.o.
47. Vári Fábián László: Vannak ringó Bölcsők (Kárpátaljai magyar népballadák, gyűjtötték: VFL és a Forrás Stúdió. Szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: VFL, a zenei jegyzeteket Paksa Katalin készítette). Intermix Kiadó, Ungvár, 1992.
48. Potusnyak, Fegyir: Voda, zemlja i vazduh v narodnom virovanju (A föld, a levegő és a víz a népi hiedelmekben). Kárpátaljai Tudományos Társaság, 1942. 3.- 4. szám.
49. Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások. Reprint, Szeged.
50. Róheim Géza: A bűvös tükör. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984.
51. Róheim Géza: Primitív kultúrák pszichoanalitikus vizsgálata. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.
52. Kosztyu Katalin: Rontás és igézés a 21. század elején. KMMI kiadása, Ungvár, 2015.
53. Adamczyk (Kosztyu) Katalin: „Ha a szükség úgy hozza” (Interjú Kovács Tibor benei gyógyítóval, öntővel) Együtt, 2024. 2. sz. 46-51. old.

Звіт про перевірку схожості тексту Oxsico

Назва документа:

Zán-Fábián Panna Klára_Magyar szak_Szakdolgozat_2024.pdf

Ким подано:

Аніко Чурман

Дата перевірки:

2024-05-21 09:54:25

Дата звіту:

2024-05-22 09:15:32

Ким перевірено:

I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:

60

Кількість слів:

19643

Схожість 16%	Збіг: 47 джерела	Вилучено: 21 джерела
Інтернет: 19 джерела	DOI: 0 джерела	База даних: 0 джерела
Перефразовування 2%	Кількість: 47 джерела	Перефразовано: 621 слова
Цитування 0%	Цитування: 4	Всього використано слів: 48
Включення 0%	Кількість: 2 включення	Всього використано слів: 29
Питання 0%	Замінені символи: 0	Інший сценарій: 2 слова